

UCHWAŁA NR X.71.19
RADY MIEJSKIEJ W TYCZYNIE
z dnia 24 maja 2019 r.

w sprawie uchwalenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami
dla Gminy Tyczyn na lata 2018-2021.

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U.2019.506) oraz art. 87 ust. 3 i ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U.2018.2067 z późn. zm.) oraz wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa

Rada Miejska w Tyczynie uchwala, co następuje:

§ 1. Uchwala się Program Opieki nad Zabytkami Gminy Tyczyn na lata 2018-2021 stanowiący załącznik do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Tyczyna.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Podkarpackiego.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
dla Gminy Tyczyn
na lata 2018 – 2021

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków
z siedzibą w Przemyślu
Delegatura w Rzeszowie
35-064 Rzeszów, ul. Mickiewicza 7
tel./fax 17 853-94-61, 17 853-94-62
NIP: 795-20-71-175

Grażyna Pieniądz

Z upoważnienia
Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
w Przemyślu

Grażyna Pieniądz
GŁÓWNY SPECJALISTA
Delegatura Wojewódzkiego
Urzędu Ochrony Zabytków w Rzeszowie

Opracowanie: mgr Edyta Anna Marek

2018 r.

PODKARPACKI WOJEWÓDZKI
KONSERWATOR ZABYTKÓW

L.dz. Rz.RDZ.5120.11.2018.GP

Rzeszów, dn. 28.12.2018 r.

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków
z siedzibą w Przemyśle
Delegatura w Rzeszowie
35-064 Rzeszów, ul. Mickiewicza 7
tel./fax 17 853-94-61, 17 853-94-62
NIP: 795-20-71-175

L. Kurłak
18.01.2019

GINA TYCZYN

WPLYNĘŁO	
URZĄD MIEJSKI W TYCZYNIE	
18. 01. 2019	
L. dz.	304/18 SG
Podpis	

Po zapoznaniu się z otrzymanym „Gminnym Programem Opieki nad Zabytkami dla Gminy Tyczyn na lata 2018 – 2021” oraz po uwzględnieniu uwag - Delegatura w Rzeszowie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków z siedzibą w Przemyśle

opiniuje pozytywnie ze stanowiska konserwatorskiego

przedłożony „Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Tyczyn na lata 2018 – 2021.”

Z upoważnienia
Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
w Przemyśle
Grażyna Pieniądz
GŁÓWNY SPECJALISTA
Delegatura Wojewódzkiego
Urzędu Ochrony Zabytków w Rzeszowie

Załącznik: 1 egz. Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Tyczyn na lata 2018-2021.

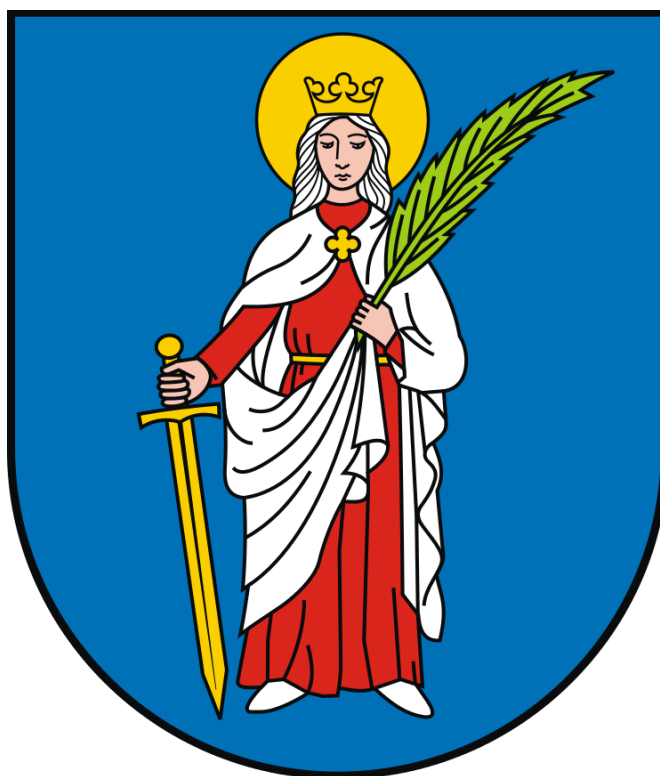
Do wiadomości

1. A/a - Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków z siedzibą w Przemyśle – Delegatura w Rzeszowie, ul. Mickiewicza 7, 35-064 Rzeszów

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI

dla Gminy Tyczyn

na lata 2018 – 2021

Opracowanie: mgr Edyta Anna Marek

2018 r.

**RZECZPOSPOLITA POLSKA STWARZA WARUNKI
UPOWSZECHNIANIA I RÓWNEGO DOSTĘPU DO DÓBR
KULTURY, BĘDĄCEJ ŹRÓDŁEM TOŻSAMOŚCI
NARODU POLSKIEGO, JEGO TRWANIA I ROZWOJU.**

KONSTYTUCJA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKI

SPIS TREŚCI

1. Wstęp

5

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	5
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	7
3.1. Wybór przepisów	7
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	25
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami – dokumenty o znaczeniu krajowym	25
4.1.1. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Kultury na lata 2004-2020	25
4.1.2. Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami	27
4.1.3. Krajowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2020	28
4.1.4. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020	29
4.1.5. Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030	29
4.1.6. Strategia Rozwoju Kraju 2020 – Aktywne Społeczeństwo, Konkurencyjna Gospodarka, Sprawne Państwo	31
4.1.7. Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” na lata 2004-2020	32
4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2004-2017	34
4.2.1. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2014 – 2017	34
4.2.2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego	36
4.2.3. Strategia Rozwoju Woj. Podkarpackiego–Podkarpackie 2010 stanowi aktualizację Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020	37
4.2.4. Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020	42
4.2.5. Program Rozwoju Kultury w Województwie podkarpackim na lata 2010-2020	46
4.2.6. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2014-2017	47
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	49
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanym na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)	49
5.1.1. Strategia Rozwoju Gminy Tyczyn na lata 2008-2015	49
5.1.2. Zintegrowany Lokalny Program Rewitalizacji Miasta i Gminy Tyczyn na lata 2008-2015	51

5.1.3. Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Tyczyn na lata 2016-2022	51
5.1.4. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy i Miasta Tyczyn	54
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Tyczyn	55
5.2.1 Zarys historii i rozwoju przestrzennego gminy	55
5.2.2. Krajobraz kulturowy	56
5.2.3. Obiekty zabytkowe nieruchome na terenie gminy	58
5.2.3.1. Obiekty znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków	58
5.2.4. Zabytki archeologiczne	76
5.2.5. Dziedzictwo niematerialne	84
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	85
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	87
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	88
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	90
6.1. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego – Analiza SWOT	90
6.2. Podsumowanie analizy SWOT	91
7. Założenia programowe	91
8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	98
9. Zasady oceny realizacji programu	99
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami	100
OFERTA	101

1. Wstęp

Przedmiotem opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Tyczyn na lata 2018-2021 jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego ww. gminy. Celem tego opracowania jest określenie głównych zadań i kierunków działań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. Niniejsze opracowanie sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014r., poz. 1446 z późn. zm.) oraz z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

Gminny program opieki nad zabytkami sporządzany jest przez burmistrza, a następnie po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostaje przyjęty przez Radę Gminy Tyczyn. Program ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Podkarpackiego. Sporządza się go na okres 4 lat, natomiast co 2 lata burmistrz przedstawia Radzie Gminy sprawozdanie z wykonania programu.

Gminny program opieki nad zabytkami nie jest aktem prawa miejscowego, natomiast stanowi dokument uzupełniający dotychczas przyjęte akty prawa miejscowego, uwzględniając zadania z zakresu opieki nad zabytkami. Określa sposób ich realizacji, poprzez stosowne działania organizacyjne i finansowe oraz upowszechniające wiedzę o zabytkach.

Gminny program opieki nad zabytkami ma również pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy. Wskazane w programie działania ukierunkowane są na poprawę stanu zabytków, ich rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Program między innymi poprzez działania edukacyjne, ma też budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, roli i znaczenia lokalnych wartości i wspólnych korzeni. Wspólna dbałość o zachowanie wartości kulturowych wzmacnia poczucie tożsamości, wspiera identyfikację jednostki z tzw. małą ojczyzną.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną przygotowania Gminnego Programu opieki nad zabytkami określa **Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. z 2014r., poz. 1446 z późn. zm.).

Artykuł 87 ust. 1 stanowi, że:

- burmistrz sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami¹;
- gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje rada gminy po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków²;

¹ Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. z 2014 r., poz. 1446 z późn. zm.), art. 87, ust. 1.

- gminny program opieki nad zabytkami ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym³;

Art. 87 ust. 2 wyżej wymienionej Ustawy, wyznacza ponadto cele opracowania programu opieki nad zabytkami i są one następujące⁴:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami
- zapoznanie z zasobami dziedzictwa kulturowego, historią i zabytkami Gminy, w tym także rozróżnienie obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa i figurujących w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- wspieranie działań zmierzających do pozyskania środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków przy sporządzeniu i zmianie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy.

² Tamże, art. 87, ust. 3.

³ Tamże, art. 87, ust. 4.

⁴ Tamże, art. 87, ust. 2

Gminny program opieki nad zabytkami zostaje opracowany na podstawie gminnej ewidencji zabytków, sporządzanej przez burmistrza i prowadzonej w formie kart adresowych zabytków nieruchomych znajdujących się na terenie gminy⁵. Gminna ewidencja zabytków powinna uwzględniać⁶:

- ✓ zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- ✓ inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- ✓ inne zabytki nieruchome wyznaczone przez burmistrza w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Program opieki nad zabytkami, sporządzony na poziomie gminy, powinien uwzględniać dodatkowo inne uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami, oraz być zgodny z dokumentami rządowymi o charakterze strategicznym, sporządzonymi na poziomie: ogólnokrajowym, samorządowym (na szczeblu: wojewódzkim, powiatowym i gminnym) i europejskim.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Wszelkie zabytki znajdujące się na terenie państwa Polskiego zostały na mocy Konstytucji RP objęte ochroną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela.

Ochrona zabytków, ich trwałe zachowanie, zagospodarowanie i utrzymanie ma na celu nie tylko utrwalenie samej „substancji zabytkowej” ale również wpisanie jej i doznań płynących z obcowania z nią w codzienność. Zasoby kulturowe mają bowiem nie tylko wymiar poznawczy kształtujący poczucie estetyki, tożsamości kulturowej i świadomości historycznej, ale także wymiar ekonomiczny - mogą stać się podstawą rozwoju przedsiębiorczości i turystyki. Jasne zasady przyświecające kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków dzięki którym najlepiej można wykorzystać wszelkie ich wartości, określają tworzone od lat przepisy.

3.1. Wybór przepisów

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

➤ KONSTYTUCJI RP

Konstytucyjnym obowiązkiem państwa i każdego obywatela jest: ochrona dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego) oraz przekazanie go kolejnym pokoleniom.

⁵ Tamże, art. 22, ust. 4.

⁶ Tamże, art. 22, ust. 5.

Obowiązek ten wyartykułowany został w preambule Konstytucji RP⁷, dodatkowo dokument ten stanowi, iż:

- Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju⁸,
 - Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju⁹,
 - zabytki i ich wartość jest dobrem wspólnym i każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowanie przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa¹⁰.
- **Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. z 2014 r., poz. 1446 ze zm.)

Ustawa ta stanowi główny akt prawa dotyczący ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce, reguluje ona pojęcia: zabytku, ochrony i opieki nad zabytkami, form ochrony, kompetencji organów ochrony zabytków (w tym administracji rządowej i samorządowej), form finansowania opieki nad zabytkami i ich ewidencjonowania.

Zgodnie z art. 3, wyżej wymienionej ustawy, przez zabytek rozumie się nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Ustawa wyodrębnia 3 rodzaje zabytków¹¹:

1. **zabytki ruchome**, czyli innymi słowy zabytkowe ruchomości, części nieruchomości lub zespoły nieruchomości, spełniające definicję zabytku,

2. **zabytki nieruchome**, czyli innymi słowy zabytkowe nieruchomości, części nieruchomości lub zespoły nieruchomości, spełniające definicję zabytku,

3. **zabytek archeologiczny**, zabytek nieruchomy będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym tworem.

Ponadto, ustawa w art. 3 definiuje następujące pojęcia:

⁷ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483 ze zm.).

⁸ Tamże, art. 5.

⁹ Tamże, art. 6, ust. 1

¹⁰ Tamże, art. 86.

¹¹ Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003r. (Dz. U. z 2014 r., poz. 1446 ze zm.).

- **prace konserwatorskie** - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań,
- **prace restauratorskie** - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub otworzenie jego części i dokumentowanie tych działań,
- **roboty budowlane** - roboty budowlane w rozumieniu Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w jego otoczeniu,
- **badania konserwatorskie** - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów, zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, jeśli istnieje taka potrzeba, również prac restauratorskich,
- **badania architektoniczne** - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń
- **badania archeologiczne** - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego,
- **historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic i sieci dróg,
- **historyczny zespół budowlany** – to powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi,
- **krajobraz kulturowy** – przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze,
- **otoczenie** – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpis tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych tego zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym działaniem czynników zewnętrznych¹².

W ustawie wyróżnione zostały 2 podstawowe pojęcia: ochrona zabytków i opieka nad zabytkami.

¹² Tamże, art. 3.

Zgodnie z art. 4. cyt. Ustawy **ochrona zabytków** stanowi zadanie organów administracji publicznej i polega (w szczególności) na podejmowaniu przez nich działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków, przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę - kontrolę stanu zachowania i przeznaczeniu zabytków
- uwzględnienie zadań ochrony w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska¹³.

Opieka nad zabytkami pozostaje obowiązkiem właściciela lub posiadacza zabytku i polega na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczenia dla historii i kultury¹⁴.

Zgodnie z regulacją ustawową ochronie i opiece podlegają, bez względu na ich stan zachowania:

1. Zabytki nieruchome będące w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami architektury obronnej,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,

¹³ Tamże, art. 4.

¹⁴ Tamże, art. 5

- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji¹⁵.

2. Zabytki ruchome będące, w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te zbiory,
- numizmami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, - instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzielami oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji¹⁶.

3. Zabytki architektoniczne będące, w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej¹⁷.

Ochronie mogą podlegać dodatkowo nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej¹⁸.

Zgodnie z art. 7, w Polsce wyróżnia się cztery formy ochrony zabytków¹⁹:

1. Wpis do rejestru zabytków

Rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa. Do rejestru zabytków nieruchomych wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji administracyjnej wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru można wpisać także otoczenie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, jego nazwę geograficzną,

¹⁵ Tamże, art. 6, ust. 1.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże, art. 6, ust. 2.

¹⁹ Tamże, art. 7.

historyczną lub tradycyjną²⁰. Podobnie zabytki ruchome mogą zostać wpisane do rejestru zabytków ruchomych, na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzje o wpisie zabytku ruchomego do rejestru, gdy istnieje uzasadniona obawa zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej²¹. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego²².

2. Pomnik historii

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice²³. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego może złożyć taki wniosek po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków²⁴.

3. Park kulturowy

Rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej²⁵. Uchwała określa: nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony oraz zakazy i ograniczenia²⁶. w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, tworzy plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy²⁷.

4. Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego

Kolejną formą ochrony obiektów i obszarów zabytkowych są ustalenia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, którego projekt uzgadniany jest z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu²⁸. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w

²⁰ Tamże, art. 8, 9, ust. 1-2

²¹ Tamże, art. 10.

²² Tamże, art. 11.

²³ Tamże, art. 15, ust. 1.

²⁴ Tamże, art. 15, ust. 2.

²⁵ Tamże, art. 16, ust. 1.

²⁶ Tamże, art. 16, ust. 2,

²⁷ Tamże, art. 16, ust. 3,

²⁸ Tamże, art. 20.

miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę²⁹:

- zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
- innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- parków kulturowych.

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się ponadto, w zależności od potrzeb, sfery ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków³⁰. Ochronę i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji: koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz oraz studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego³¹. W koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategiach, analizach, planach i studiach w szczególności³²:

- uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, gwarantuje zapewnienie im ochrony przy realizacji inwestycji oraz zapewnia przywracanie zabytków do jak najlepszego stanu,
- ustala się przeznaczenia i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.
 - **Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (Dz. U. z 2016 r., poz. 446 ze zm.)

Ustawa określa zadania własne gminy, do których należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m. in. sprawy kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej. Zakres dotyczący szeroko pojętej ochrony zabytków, mieści w sobie zarówno zapisy ściśle mówiące o ochronie zabytków, jak również pozostałe, dotyczące ochrony środowiska, przyrody, turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, a także promocji gminy. Takie całościowe,

²⁹ Tamże, art. 19, ust. 1,

³⁰ Tamże, art. 19, ust. 3.

³¹ Tamże, art. 18, ust. 1.

³² Tamże, art. 18, ust. 2.

wielostronne podejście pozwala skuteczniej chronić oraz lepiej wykorzystywać zasoby zabytkowe gminy, co pozytywnie wpływa na pozostałe dziedziny działalności³³.

- **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska** (Dz. U. z 2016 r., poz. 672 ze zm.)

Ustawa ta mówi m. in. o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych. Dodatkowo ustanawia, iż prognoza oddziaływania na środowisko, sporządzana przy okazji opracowywania: polityk, strategii, planów lub programów powinna: określać, analizować i oceniać przewidywane, znaczące oddziaływanie na środowisko, a także zabytki. W przypadku odstąpienia od przeprowadzania postępowania w sprawie ustalenia oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek ustalenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia: cechy obszaru objętego oddziaływaniem na środowisko, w szczególności obszaru o wyjątkowych właściwościach naturalnych lub posiadających znaczenie dla dziedzictwa kulturowego (wrażliwego na oddziaływanie) oraz istniejące przekroczenia standardów jakości środowiska lub intensywne wykorzystanie terenu³⁴.

- **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (Dz. U. z 2016 r., poz. 778 ze zm.)

Ustawa o planowaniu przestrzennym jako jedyna daje samorządowi realny wpływ na zabytkowy krajobraz gminy, ustanowienie stref ochronnych oraz konkretne zapisy ochrony. Ustawa daje ponadto samorządowi instrument aktywny w odróżnieniu do pozostałych ustaw zawartych w Programie.

W interesującym nas obszarze, w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym należy uwzględnić wymagania dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, a także dóbr kultury współczesnej³⁵.

Ustawa precyzuje, iż w studium uwzględnić należy uwarunkowania wynikające ze stanu środowiska, w tym stanu rolniczej i leśnej przestrzeni produkcyjnej, wielkości i jakości zasobów wodnych oraz wymogów ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej³⁶.

Studium i plany zagospodarowania przestrzennego winny określać: obszary oraz zasady ochrony środowiska i jego zasobów, obszary ochrony przyrody, krajobrazu

³³ Ustawa o samorządzie gminy z dnia 8 marca 1990 r. (Dz. U. z 2016 r., poz. 446 ze zm.), art. 7, ust. 1.

³⁴ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2016 r., poz. 672 ze zm.).

³⁵ Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2016 r., poz. 778 ze zm.), art. 1, ust. 1.

³⁶ Tamże, art. 10, ust. 1.

kulturowego i uzdrowisk, obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej³⁷.

Ustawa nakłada na burmistrza obowiązek: zawiadamiania m. in. wojewódzkiego konserwatora zabytków o przystąpieniu do sporządzania studiów, planów zagospodarowania przestrzennego, występowania o opinie i wnioski, a także opiniowania (studia) lub uzgadniania³⁸.

- **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane** (Dz.U.z 2016r. poz.290 ze zm.)

Ustawa normalizuje działalność obejmującą: projektowanie, budowę, utrzymanie i rozbiórkę obiektów budowlanych oraz określenie zasad działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, w szczególności m. in. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego³⁹.

Ustawa - prawo budowlane traktuje zabytki w sposób szczególny, podkreślając, iż obiekty budowlane należy projektować i budować zapewniając ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską⁴⁰. W przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków wymagane jest uzyskanie pozwolenia na remont tychże obiektów lub ich rozbiórkę (ale w tym wypadku dopiero po skreśleniu obiektu z rejestru zabytków przez generalnego konserwatora zabytków)⁴¹. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obiektów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbudowę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków⁴². W przypadku chęci zainstalowania na takim obiekcie tablic i urządzeń reklamowych, ustawa nakłada obowiązek uzyskania pozwolenia od wojewódzkiego konserwatora zabytków przez wydanie pozwolenia na budowę.

- **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (Dz. U. z 2015 r., poz. 1651 ze zm.)

Ustawa określa m. in. procedury dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską. Wojewódzki konserwator zabytków wda

³⁷ Tamże, art. 10, ust. 2.

³⁸ Tamże, art. 17.

³⁹ Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2016 r., poz. 290 ze zm.).

⁴⁰ Tamże, art. 5, ust 1, pkt. 7.

⁴¹ Tamże, art. 39, ust 1-2.

⁴² Tamże, art. 39, ust 3.

zezwolenia na usunięcie drzew lub krzewów z terenów nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków⁴³.

- **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (Dz. U. z 2015r., poz. 1774 ze zm.)

W rozumieniu ustawy celem publicznym w obszarze gospodarki nieruchomościami jest: opieka nad nieruchomościami, stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów prawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami⁴⁴. Ustawa określa postępowanie wobec nieruchomości objętej prawną ochroną konserwatorską. Zapisy precyzują, jakie działania wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Są to: sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących: własność Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych do spółek (aportów)⁴⁵. W myśl art. 109 ust. 1 pkt. 4 w przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości gminie przysługuje prawo pierwokupu⁴⁶.

- **Rozporządzenie Ministra Kultury 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (Dz. U. z 2012 r., poz. 406 ze zm.)

W rozumieniu niniejszej ustawy działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury⁴⁷. Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami⁴⁸. Mecenat nad działalnością kulturową sprawują również jednostki samorządu terytorialnego⁴⁹. Artykuł 2, niniejszej ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, są to: teatry, opery, operetki, filharmonie, orkiestry, instytucje filmowe, kina, muzea, biblioteki, domy kultury, ogniska artystyczne, galerie sztuki oraz ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury⁵⁰. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statusowym⁵¹. Prowadzenie

⁴³ Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2015 r., poz. 1651 ze zm.).

⁴⁴ Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2015 r., poz. 1774 ze zm.), art. 6.

⁴⁵ Tamże, art. 13, ust. 4.

⁴⁶ Tamże, art. 109, ust. 1, pkt. 4.

⁴⁷ Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2012 r., poz. 406 z późn. zm.), art. 1, ust. 1.

⁴⁸ Tamże, art. 1, ust. 2.

⁴⁹ Tamże, art. 1, ust. 4.

⁵⁰ Tamże, art. 2.

⁵¹ Tamże, art. 9, ust. 1.

działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym⁵². Sprawowanie opieki nad zabytkami jest jednym z podstawowych zadań instytucji kultury, szczególnie tych wyspecjalizowanych w opiece nad zabytkami (których celem statusowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami). Szeroko pojęta opieka nad zabytkami, nie wiąże się jedynie z czynnościami wykonywanymi bezpośrednio przy zabytku, ale również z gromadzeniem wiedzy o zabytkach i jej udostępnianiu poprzez: organizację wystaw, edukację społeczną dotyczącą ochrony zabytków, uświadomienie istniejących, odziedziczonych po dawnych mieszkańcach dóbr kultur, uwrażliwienie na wyjątkowy charakter tego dziedzictwa.

- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 22 czerwca 2017 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. 2017 poz. 1265)**

Rozporządzenie określa sposób i tryb wydawania pozwoleń na prowadzenie prac konserwatorskich przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, prac restauratorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, badań architektonicznych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Określa również sposób i tryb wydawania pozwoleń na przemieszczenie zabytku nieruchomego, trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru zabytków, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje, dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków, zmianę przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru zabytków lub sposobu korzystania z tego zabytku, umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru zabytków urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów, poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, prowadzenie badań archeologicznych, wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku. Rozporządzenie określa też kwalifikacje, jakie powinny posiadać osoby uprawnione do

⁵² Tamże, art. 9, ust.2.

prowadzenia prac konserwatorskich, prowadzenia prac restauratorskich, prowadzenia badań konserwatorskich, prowadzenia badań architektonicznych oraz prowadzenia badań archeologicznych, dodatkowe wymagania, jakie powinny spełniać osoby kierujące robotami budowlanymi oraz wykonujące nadzór inwestorski, przy zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, standardy, jakim powinna odpowiadać dokumentacja prac konserwatorskich i prac restauratorskich, przy zabytku ruchomym wpisanym do rejestru zabytków, oraz badań archeologicznych.

- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. Nr 113, poz. 661)**

Rozporządzenie określa sposób prowadzenia rejestru zabytków, krajowej ewidencji zabytków, wojewódzkich ewidencji zabytków, gminnych ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Rejestr zabytków prowadzi się w trzech księgach (A – zabytki nieruchome, B – zabytki ruchome oraz C – zabytki archeologiczne) o określonych wymiarach (46x30). Przedstawione zostały dokładne informacje o tym co powinno się znajdować w karcie zabytku nieruchomego, ruchomego i archeologicznego oraz w karcie adresowej zabytku i w karcie informacyjnej wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Zostały też przedstawione w załączeniu przykładowe karty dla wszystkich wymienionych wcześniej kart.

- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2014 r. poz. 399 z późn. zm.)**

Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków udzielają organy wymienione w art. 74 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wniosek składa właściciel lub posiadacz zabytku do:

1. urzędu obsługującego ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, o dotację udzielaną przez ministra;

2. wojewódzkiego urzędu ochrony zabytków, właściwego dla miejsca położenia albo przechowywania zabytku o dotację udzielaną przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

W pierwszym wypadku istnieją trzy terminy składania wniosków:

- do dnia 31 marca roku, w którym dotacja ma być udzielona, na dofinansowanie prac przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku,
- do dnia 31 października roku poprzedzającego realizację prac, na dofinansowanie prac, które zostaną przeprowadzone,
- do dnia 31 marca roku, w którym dotacja ma być udzielona, na dofinansowanie prac, które zostaną przeprowadzone;

Wnioski składane do Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków muszą być dostarczone do:

- dnia 30 czerwca roku, w którym dotacja ma być udzielona na dofinansowanie prac przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku
- dnia 28 lutego roku, w którym dotacja ma być udzielona, na dofinansowanie prac, które zostaną przeprowadzone.

Rozporządzenie określa również dokładne informacje o tym co powinno znaleźć się we wniosku.

- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** (Dz. U. z 2004r., Nr 212, poz. 2153)

Rozporządzenie określa kierunki jakie mają powziąć odpowiednie organy państwowe i instytucje na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. Główny cel został określony następująco ochrona zabytków, na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem. Przedstawia również kroki mające na celu zmniejszenie ryzyka nieszczęśliwych wypadków tj. pożar, zwarcie instalacji technicznej. Zaleca przygotowanie planów ochrony zabytków na wypadek:

- ✓ pożaru;
- ✓ powodzi, ulewy lub zalania z innych przyczyn;
- ✓ wichury;
- ✓ katastrofy budowlanej, awarii technicznej, chemicznej;
- ✓ demonstracji i rozruchów ulicznych, rabunku lub aktu wandalizmu;

- ✓ ataku terrorystycznego;
- ✓ konfliktu zbrojnego.

Dokładane zalecenia kto przygotowuje plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych określa w całości § 4:

- Plan ochrony zabytków jednostki organizacyjnej na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje kierownik jednostki organizacyjnej posiadającej zabytki, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, oraz przedstawia do zatwierdzenia wójtowi (burmistrzowi, prezydentowi miasta),
- Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje wójt (burmistrz, prezydent miasta); plan ten podlega uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze powiatu,
- Powiatowy plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje starosta; plan ten podlega uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze województwa,
- Wojewódzki plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje wojewódzki konserwator zabytków, w uzgodnieniu z wojewodą i Szefem Obrony Cywilnej Kraju,
- Krajowy plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”** (Dz. U. z 2004r., Nr 124, poz. 1304)

Rozporządzenie określa sposób w jaki należy złożyć wniosek o przyznanie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”, w jaki zostaje wręczona, noszenia oraz wygląd odznaki. Wymagania formalne wniosku sprawdza Generalny Konserwator Zabytków, wystawia też opinię. Odznaka jest dwustopniowa: złota – wyższy stopień oraz srebrna – niższy stopień. Minister lub upoważniona przez niego osoba wręcza wyróżnionemu odznakę w Międzynarodowym Dniu Ochrony Zabytków lub w czasie innych uroczystości związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę** (Dz. U. Nr 89, poz. 510)

Rozporządzenie określa tryb składania wniosków na jednorazowy lub wielokrotny, stały bądź czasowy wywóz zabytku poza granice. Oględzinami zabytku zajmuje się wojewódzki konserwator zabytków. Po zakończeniu czynności przesyła ustalenia wraz z wnioskiem do ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Paragraf 17 informuje o tym, że „Zezwolenia, pozwolenia i zaświadczenia na wywóz zabytków za granicę lub przedmiotów o cechach zabytków wydane na podstawie dotychczas obowiązujących przepisów zachowują ważność, wyłącznie na wywóz z terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na terytorium innego państwa członkowskiego Unii Europejskiej, na czas określony w tych dokumentach”.

Ponadto, zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w odrębnych ustawach:

- **Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (Dz. U. z 2012 r., poz. 987 ze zm.),
- **Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (Dz. U. z 2012 r. poz. 642 ze zm.).

➤ **AKTY WYKONAWCZE I ROZPORZĄDZENIA**

- Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz.U. z 2004 roku Nr 30, poz. 259). Art. 12 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami mówi, że starosta w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie⁵³
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 roku Nr 71, poz. 650),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 75, poz. 706
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 75, poz. 706),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 75, poz. 706) Rozporządzenie Ministra Kultury z 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz.U. z 2004 roku Nr 124, poz. 1302),

⁵³ Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz.. U. Nr 30, poz. 259), art. 12.

- Rozporządzenie ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opieką nad zabytkiem” (Dz. U. z 2004 roku Nr 124, poz. 1304), Rozporządzenie Ministra Kultury z 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 roku Nr 212, poz. 2153),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2014 r., poz. 399 ze zm.),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 25 marca 2010 r. w sprawie udzielania dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014, poz. 110),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 roku Nr 89, poz. 510),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 roku Nr 113, poz. 661),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 14 października 2015r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2015 r. poz. 1789),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 lutego 2011 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wywozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2011 roku Nr 50, poz.256).

➤ **POLITYKA EUROPEJSKA**

Polska jako członek Unii Europejskiej zobowiązana jest do przestrzegania norm prawodawstwa unijnego. Jednym z fundamentów Unii Europejskiej jest ochrona i wspieranie działań dotyczących wspólnego dziedzictwa oraz poszanowanie i popieranie różnorodności kulturowej. Reguła poszanowania i wspierania różnorodności kultur jest szczególnie ważna w obliczu różnorodności dorobku materialnego i niematerialnego narodów europejskich.

- Skonsolidowany **Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej**

Dokument ten, obok Traktatu o Unii Europejskiej stanowi główny akt prawa pierwotnego Unii Europejskiej. W tytule XIII Kultura zapisano, iż Unia przyczynia się do rozkwitu kultur

Państw Członkowskich, w poszanowaniu ich różnorodności narodowej i regionalnej, równocześnie podkreślając znaczenie wspólnego dziedzictwa kulturowego⁵⁴. Działanie Unii dąży do zachęcenia do współpracy między Państwami Członkowskimi oraz, jeśli to niezbędne, do wspierania i uzupełniania ich działań w następujących dziedzinach: pogłębiania wiedzy oraz upowszechniania kultury i historii narodów europejskich, zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego o znaczeniu europejskim, niehandlowej wymianie kulturalnej, twórczości artystycznej i literackiej, włącznie z sektorem audiowizualnym⁵⁵. Unia i Państwa Członkowskie sprzyjają współpracy z państwami trzecimi oraz z organizacjami międzynarodowymi właściwymi w dziedzinie kultury, zwłaszcza z Radą Europy⁵⁶.

○ **Ratyfikowanie Konwencji Rady Europy**

Ratyfikowane umowy międzynarodowe, w tym konwencje Rady Europy w dziedzinie kultury, wskazują cele i zadania dla całej społeczności europejskiej oraz determinują kierunki działań w ramach polityki krajowej. Do ratyfikowanych przez Polskę konwencji Rady Europy należą:

- Europejska Konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (Dz. U. z 1996 r. Nr 120, poz. 564),
- Europejska Konwencja Krajobrazowa (Dz. U. z 2006 r. Nr 14, poz. 98),
- Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy (Dz.U. z 2012 r., poz. 210).

○ **Ratyfikowane Konwencje UNESCO**

Ratyfikowane przez Polskę konwencje UNESCO determinują kierunki działań w ramach polskiej polityki ochrony i opieki nad zabytkami oraz dziedzictwem kulturowym (materialnym i niematerialnym). Są to:

- Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokołem o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954r. (Dz.U.1957r. Nr46, poz. 212),
- II protokół do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze, dnia 14 maja 1954 r. (Dz. U. z 2012 r., poz. 248),

⁵⁴ Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, C 326, z dnia 26.10.2012 r., http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/PL/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2012.326.01.0001.01.POL, data odczytu: 11.05.2015 r., tytuł XIII Kultura,

⁵⁵ Tamże, art. 167, ust. 2.

⁵⁶ Tamże, art. 167, ust. 3.

- Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobieganiu nielegalnemu przewozowi, wywozowi i przenoszeniu dóbr kultury, sporządzona w Paryżu, dnia 17 listopada 1970 r. (Dz. U. 1974 r. nr 20 poz. 106),
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1970 r. (Dz. U. 1976 nr 32 poz. 190),
- Konwencja UNESCO w sprawie niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu, dnia 17 października 2003 r. (Dz. U. 2011 nr 172 poz. 1018),
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego (Dz. U. z 2007 r. Nr 215, poz. 1585).
 - **Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych, tzw. Karta Wenecka⁵⁷**

Została przyjęta w 1964 r. przez II Międzynarodowy Kongres Architektów i Techników Zabytków w Wenecji i podpisana przez przedstawiciela Polski. Dokument ten określa 5 podstawowych zasad i pojęć dotyczących konserwacji, a mianowicie:

1. Artykuł 1 stanowi, iż pojęcie „zabytku” obejmuje zarówno odosobnione dzieło architektoniczne, jak również zespoły miejskie i wiejskie oraz miejsca, będące świadectwem poszczególnych cywilizacji, ewolucji o doniosłym znaczeniu, bądź wydarzenia historycznego. Dotyczy ono nie tylko wielkich dzieł, ale również skromnych obiektów, które z czasem nabrały znaczenia kulturalnego⁵⁸.
2. Konserwacja zabytków jest konieczna dla zachowania treści budowli, w jej trakcie nie powinno się zmieniać układu przestrzennego budynku ani jego wystroju. Należy chronić również otoczenie zabytku. Nie powinno się przenosić oraz usuwać żadnych elementów zabytku, chyba, że jest to konieczne dla jego ratowania⁵⁹.
3. Restauracja to zabieg, który powinien być podejmowany wyłącznie w razie konieczności. Nie należy przeprowadzać rekonstrukcji zabytków - powinno się uszanować oryginalną substancję konstrukcji oraz materiały. Wszystkie nowo dodane elementy zabytkowego obiektu powinny harmonijnie z nim współgrać, ale i odróżniać się od partii autentycznych, aby restauracja nie fałszowała dokumentu historii i sztuki. Tam, gdzie nie jest możliwe zastosowanie technologii tradycyjnych, dopuszcza się stosowanie sprawdzonych technologii nowoczesnych. Fragmenty budowli pochodzące z różnych

⁵⁷ Postanowienie i uchwały II Międzynarodowego Kongresu Architektów i Techników Zabytków z Wenecji w 1964 r., <http://www.nid.pl/upload/iblock/15f/15f3d8201c79013f37d81be7c64697f5.pdf>, data odczytu: 13.08.2017 r.

⁵⁸ Tamże, art. 1.

⁵⁹ Tamże, art. 4-8.

etapów jej powstawania powinny zostać ochronione. Proces rekonstrukcji musi zostać poprzedzony i iść w parze z badaniami archeologicznymi i historycznymi zabytku⁶⁰.

4. Wykopaliska powinny odbywać się zgodnie z normami naukowymi i z „Zaleceniem określającym międzynarodowe zasady do stosowania w sprawie wykopalisk archeologicznych”, przyjętym przez UNESCO w 1956 r.

5. W trakcie prac konserwatorskich, restauratorskich i wykopaliskowych należy wykonywać dokładną dokumentację w postaci sprawozdań analitycznych i krytycznych, ilustrowanych rysunkami i fotografiami. Zostaną w niej zawarte wszystkie fazy prac odkrywczych, zabezpieczających, rekonstrukcyjnych i scalających, jak również zidentyfikowane w toku prac elementy konstrukcyjne i formalne. Dokumentacja ta będzie złożona w archiwach instytucji publicznej i udostępniona badaczom: zaleca się jej publikację⁶¹.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - dokumenty o znaczeniu krajowym

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Tyczyn współgra z założeniami programowymi województwa podkarpackiego oraz dokumentami krajowymi.

4.1.1 Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013⁶² oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020⁶³

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały zawarte w dokumencie o nazwie Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 (przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r.) oraz jego uszczegółowieniu „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020” (przyjętym w 2005 r.). Są to rządowe dokumenty tworzące ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowocześnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, w połączeniu z perspektywami kolejnych okresów programowania Unii Europejskiej.

Głównym celem strategii jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce.

⁶⁰ Tamże, art. 9-13.

⁶¹ Tamże, 16.

⁶² *Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004 – 2013*, Ministerstwo Kultury.

⁶³ *Uzupełnienie narodowej strategii rozwoju kultury na lata 2004 – 2020*, Ministerstwo Kultury, Warszawa 2005

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury jest Narodowy Program Kultury **Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013**. W programie zapisano następujące priorytety i działania:

- Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe

Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

- Działanie 1.1. Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno- finansowych w sferze ochrony zabytków,
- Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne,
- Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

- Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego

- Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego,
- Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granicę.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, opracowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2005 r., zawiera opis Programu Operacyjnego „Dziedzictwo kulturowe”.

- Priorytet I. Rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych. Celami priorytetu są:

- poprawa stanu zachowania zabytków,
- zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także dziedzictwa archeologicznego),
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne,
- zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji,

- zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

4.1.2 Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami

Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami, opracowane przez zespół Rady Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury, są niezwykle ważnym dokumentem, związanym z ochroną zabytków w Polsce. W dokumencie zapisano między innymi: „Ochrona i konserwacja zabytków jest istotnym elementem polityki kulturalnej Państwa, są one bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia. (...) Ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem ważnym w interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki”.

W opracowaniu zostały zawarte cele i zadania dla Programu Krajowego. Stwierdzono, że „celem Programu jest wzmocnienie ochrony i opieki nad tą istotną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce”. Za istotne, uznano przypomnienie podstawowych zasad konserwatorskich porządkujących sferę ochrony zabytków, które dotyczą konserwatorów, pracowników urzędów, restauratorów dzieł sztuki, architektów, urbanistów, pracowników budowlanych, archeologów, badaczy, właścicieli i użytkowników, w tym duchownych.

Podstawowe zasady konserwatorskie:

1. Zasady *primum non nocere* (z łac. - po pierwsze nie szkodzić);
2. Zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych);
3. Zasady minimalnej niezbędnej ingerencji;
4. Zasady, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco;
5. Zasady czytelności i odróżnialności ingerencji;
6. Zasady odwracalności metod i materiałów;
7. Zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

W dokumencie do opracowania krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami wyznaczone zostały następujące założenia w zakresie:

- Uwarunkowań dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami: określenie stanu zabytków: nieruchomych, ruchomych i archeologicznych oraz stanu zabytków techniki, pomników historii i obiektów wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO. Dodatkowo ocena stanu służb związanych z ochroną i opieką nad zabytkami i stan uregulowań finansowych, organizacyjnych i prawnych;
- Działań o charakterze systemowym: powiązanie ochrony zabytków z polityką ekologiczną, ochrony przyrody, architektoniczną i przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa; przygotowanie strategii i głównych założeń ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce i wprowadzenie jej do polityki sektorowych;
- Systemu finansowania: stworzenie sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej;
- Dokumentowania, monitorowania i standaryzacji metod działania: co oznacza ujednolicenie metod działań profilaktycznych, konserwatorskich, restauratorskich i ochronnych;
- Kształcenia i edukacji: kształcenie profilaktyczne, podyplomowe i system uznawalności wykształcenia, edukacja społeczeństwa, edukacja właścicieli i użytkowników;
- Współpracy międzynarodowej: współpraca z instytucjami i organizacjami, współpraca w obszarze Europy Środkowej;

4.1.3 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017⁶⁴

Program stanowi wykonanie upoważnienia ustawowego, zawartego w art. 84 i art. 85 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2016 r., poz. 1330).

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014 – 2017 przyjęty został w dniu 24 czerwca 2014 r. przez Radę Ministrów. Dokument ma usprawnić nadzór nad służbami konserwatorskimi oraz określić źródła finansowania inwestycji i procedur administracyjnych związanych z wydawaniem decyzji oraz przyznawaniem funduszy na prace podejmowane w obiektach zabytkowych.

Uchwalony program jest pierwszym dokumentem porządkującym działania organów sprawujących opiekę nad zabytkami. Z programu będą pochodzić fundusze między innymi na szkolenia dla urzędników i ujednolicenie kwestii formalnych. Wśród zadań uwzględnionych w przyjętym dokumencie znalazło się porządkowanie rejestru zabytków oraz przygotowanie

⁶⁴ *Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014 -2017*, przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 24 czerwca 2014 r.

zasad oceny stanu zachowania zabytków nieruchomych. Program ma na celu także zwiększenie społecznienia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami poprzez promowanie takich narzędzi jak konkursy, konsultacje z mieszkańcami i współpraca z mediami. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego zamierza przeznaczyć na jego realizację 26,5 mln zł. Dokument doprecyzowuje ponadto kompetencje samorządów w zakresie realizowania projektów konserwatorskich i rewitalizacyjnych. Zgodnie z nowymi ustaleniami Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Generalnego Konserwatora Zabytków, w ciągu najbliższych 3 lat zaangażowanie samorządów w opiekę nad zabytkami powinno znacznie wzrosnąć.

4.1.4 Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020⁶⁵

Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 została przyjęta uchwałą nr 104 przez Radę Ministrów z dnia 18 czerwca 2013 r. Jest jedną z dziewięciu tzw. strategii zintegrowanych, służących wdrożeniu SRK 2020. Jako cel główny wskazano w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno - gospodarczym Polski, w którego ramach określono cztery cele szczegółowe.

W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, a zwłaszcza jego **Priorytet 4.1 „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej”**. Wytyczone tutaj kierunki działań to:

4.1.1. Tworzenie warunków wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.

4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.

4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Walory i potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym są postrzegane w strategii jako „kluczowy element potencjału kulturowego”, a tym samym jedna z „szans rozwojowych dla całego społeczeństwa”. W strategii podnosi się także kwestię znaczenia aktywnej partycypacji społecznej w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

4.1.5 Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030⁶⁶

Dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski przyjęty został przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i

⁶⁵ *Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020*, przyjęta uchwałą nr 61 przez Radę Ministrów z dnia 26 marca 2013 r., Warszawa 2013 r.

⁶⁶ *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, przyjęta przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r., Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2012.

jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długiej perspektywie czasowej. Szczególny nacisk położony został na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, który decyduje o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe.

W ramach dokumentu zdefiniowane zostały m.in. uwarunkowania polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat – zbiór czynników i procesów zależnych w niewielkim stopniu od działań rządu i innych podmiotów publicznych, które mogą jednak wywierać duży wpływ na sposób prowadzenia polityki przestrzennego zagospodarowania kraju, wyznaczanie celów i możliwości ich osiągnięcia, w związku z czym powinny być uwzględniane w formułowaniu i prowadzeniu tej polityki. Uwzględniono wśród nich także uwarunkowania wynikające z dziedzictwa kulturowego. Zdiagnozowano m.in. niski, niezgodny z posiadanym potencjałem rozwojowym, poziom wykorzystania funkcji symbolicznych i promocyjnych zasobów dziedzictwa kulturowego.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 uwzględnia powiązania polityki przestrzennej z ochroną i opieką nad zabytkami oraz zalecenia odnoszące się do zachowania i wykorzystania dziedzictwa kulturowego Polski:

1. rewitalizacja historycznych i zabytkowych obiektów w celu wzmocnienia i wyeksponowania ich funkcji;
2. zabezpieczenie możliwości dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego w oparciu o zachowanie w dobrym stanie zasobów naturalnych, kulturowych i lokalnych walorów środowiska;
3. zachowanie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, w tym najcenniejszych fragmentów przestrzeni przyrodniczej, w procesie trwałego rozwoju społeczno-gospodarczego – przy aktywnym udziale różnorodnych partnerów, w szczególności społeczności lokalnych;
4. rozpoznanie i zachowanie charakterystycznych krajobrazów przyrodniczych i historycznych oraz związanych z nimi elementów symbolicznych o charakterze dóbr materialnych lub stanowiących część niematerialną dziedzictwa kultury oraz rozwój współczesnych krajobrazów kulturowych;
5. wykorzystanie unikalnych zasobów krajobrazu kulturowego i budowanie specjalizacji terytorialnej w celu rozwoju lokalnych rynków pracy;
6. ochrona i wykorzystanie dla harmonijnego rozwoju obszarów wiejskich ich potencjału przyrodniczego, krajobrazowego i kulturowego;

7. dbałość o zabytki oraz dziedzictwo kulturowe, kultywowanie tradycji lokalnych, sprzyjające rozwojowi turystyki i wspomagające proces budowania/wzmacniania tożsamości kulturowej;
8. kompleksowe lokalne programy rewitalizacji powinny zapewniać poprawę stanu budynków mieszkalnych i budynków użyteczności publicznej, ochronę dziedzictwa kulturowego, zapewnienie wysokiej jakości przestrzeni publicznych, poprawę transportu publicznego, itp.;
9. zintegrowana ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego;
10. prowadzenie aktywnej polityki konserwatorskiej i promocyjnej w stosunku do zasobów przyrodniczych, krajobrazowych i zabytkowych obiektów kultury, obejmującej określenie przestrzeni i obiektów poddanych ochronie lub wskazanych do ochrony, prowadzenie monitoringu zachowania zasobów; powstanie list krajobrazów i obiektów o unikatowych wartościach przyrodniczych, historycznych, archeologicznych, szczególnie o cechach symbolu, a także upowszechnienie listy krajobrazów zagrożonych;
11. zabezpieczenie dziedzictwa przed skutkami klęsk żywiołowych;
12. edukacja obywatelska w zakresie budowania powszechnego przekonania, że polska przestrzeń pojmowana jako bogactwo naturalne i dziedzictwo kulturowe podlega zasadom zrównoważonego rozwoju, a ład przestrzenny jest dobrem publicznym.

4.1.6 Strategia Rozwoju Kraju 2020 - Aktywne społeczeństwo, Konkurencyjna gospodarka, Sprawne państwo⁶⁷

Strategia Rozwoju Kraju 2020 została uchwalona przez Radę Ministrów dnia 25 września 2012 r. Jest to główna strategia rozwojowa w średnim horyzoncie czasowym, wskazuje strategiczne zadania państwa, których podjęcie w perspektywie najbliższych lat jest niezbędne, by wzmocnić procesy rozwojowe.

Strategia wyznacza trzy obszary strategiczne, w których będą się koncentrować główne zadania:

1. Sprawne i efektywne państwo;
2. Konkurencyjna gospodarka;
3. Spójność społeczna i terytorialna.

W Strategii pojawiają się zapisy mówiące o wprowadzeniu obowiązku sporządzania planów zagospodarowania przestrzennego obszarów funkcjonalnych obejmujących obszary miejskie, a w szczególności metropolitalne, tereny wrażliwe rozwojowo, związane z ochroną

⁶⁷ Strategia Rozwoju Kraju 2020, dokument przyjęty uchwałą Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r., Warszawa 2012 r.

między innymi dziedzictwa kulturowego (Cel I.1. Przejście od administrowania do zarządzania rozwojem, Priorytet I.1.5. Zapewnienie ładu przestrzennego).

Drugim ważnym, podkreślonym przez strategię obszarem jest digitalizacja zasobów dziedzictwa narodowego oraz zapewnienie właściwego ich przechowywania (Cel II.5. Zwiększenie wykorzystania technologii cyfrowych, Priorytet II.5.3. Zapewnienie odpowiedniej jakości treści i usług cyfrowych; Cel III.2. Zapewnienie dostępu i określonych standardów usług publicznych, Priorytet III.2.1. Podnoszenie jakości i dostępności usług publicznych).

Ponadto wspierany będzie rozwój infrastruktury społecznej - w tym infrastruktury kulturalnej - oraz działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego, co stanowi ważny czynnik rozwoju i podnoszenia atrakcyjności gminy (Cel III.3. Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju oraz integracja przestrzenna dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych, Priorytet III.3.2. Wzmacnianie ośrodków wojewódzkich).

4.1.7 Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” na lata 2004-2020⁶⁸

Ogólne wytyczne do konstruowania programu wojewódzkiego zawiera przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r. *Narodowa Strategia Kultury na lata 2004-2013* (w 2005 r. Ministerstwo Kultury przygotowało *Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020*), będąca rządowym dokumentem tworzącym ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowocześnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, a także dla wspólnoty Polski z Unią Europejską. Strategia została stworzona centralnie dla obszaru całej Polski. Określa spójne działania realizowane w regionach. Stąd celem strategicznym jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce, a celami częściowymi są m.in. zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków, wzrost efektywności zarządzania sferą kultury itd. Jednym z instrumentów za pomocą których realizowane są wspomniane cele *Strategii jest Narodowy Program Kultury Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego na lata 2004-2020*, który za cel strategiczny przyjął intensyfikację i upowszechnianie dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksową poprawę stanu zabytków nieruchomych.

Cele częściowe programu to:

⁶⁸ *Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 –202*, Warszawa 2005.

- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków,
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne,
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- promocja polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą, w szczególności za pomocą narzędzi społeczeństwa informacyjnego,
- rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego,
- tworzenie warunków dla rozwoju i ochrony dziedzictwa kultury ludowej,
- zabezpieczenie zabytków przed nielegalnym wywozem za granicę.

Cele programu realizowane będą m.in. w ramach następujących priorytetów i działań:

- **Priorytet I: Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe.**

- Działanie 1.1. Wzmocnienie ośrodków dokumentacji zabytków oraz budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków.

W ramach działania zostaną zaproponowane zmiany instytucjonalne, prawne i funkcjonalne w sferze dokumentacji i ochrony zabytków oraz procesu oferowania zabytków na rynku. Rodzi to konieczność przeprowadzenia szerokich konsultacji ze środowiskami konserwatorskimi, właścicielami zabytków, a także z ewentualnymi partnerami Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego wdrażającymi zaproponowany system, a następnie wystąpienie z inicjatywami ustawodawczymi przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

- Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne.

W ramach działania realizowane będą projekty rewaloryzacji zabytków i ich adaptacji na cele społeczne. Projekty muszą posiadać znaczący wpływ ekonomiczny na rozwój regionalny, w tym szczególnie przyczyniać się do wzrostu dochodów, jak i zwiększać ilość miejsc pracy.

- **Priorytet II: Edukacja i administracja na rzecz dziedzictwa kulturowego.**

- Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego.

W ramach działania przewiduje się zrealizowanie zadań mających na celu podniesienie wykształcenia kadr zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, oraz

podniesienie zainteresowania społeczeństwa problematyką ochrony zabytków, jak również powołanie zespołu naukowego zajmującego się badaniami naukowymi w sferze wpływu zachowania i rewaloryzacji dziedzictwa kulturowego na rozwój społeczno – ekonomiczny regionów, w tym szczególnie turystyki. Ponadto planuje się promowanie zachowania dziedzictwa kulturowego wsi poprzez aktywizację społeczności wiejskich, a także ochronę i popularyzację kultury ludowej.

- Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wywozem i przewozem przez granice.

Działanie realizowane będzie poprzez wdrożenie Programu „Absent Patrymonium” - sieci informacji wirtualnej o zabytkach wywożonych i zaginionych. Program wpisuje się w cele i założenia MF EOG Oprócz wytyczonych w NPK „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” priorytetów i założonych działań, zadania wytyczone w dokumencie będą realizowane przez podprogramy m.in. Program „Polskie regiony w europejskiej przestrzeni kulturowej”, Program Operacyjny „Promesa Ministra Kultury”.

4.2 Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

4.2.1 Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie podkarpackim na lata 2014 - 2017⁶⁹

Dla zagadnień związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego na terenie województwa podkarpackiego ważnym dokumentem jest Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie podkarpackim na lata 2014-2017 przyjęty przez Sejmik Województwa Podkarpackiego Uchwałą Nr XLII/846/14 z dn. 27.01.2014 r. Znajdujące się tam zapisy kompleksowo podejmują tematykę ochrony każdej kategorii zabytków oraz szeroko rozumianego krajobrazu kulturowego. Ustalenia tam zawarte wynikają wprost z zapisów ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami, kreślą główne kierunki i priorytety dla działań związanych z ochroną dziedzictwa.

1. Priorytet związany z ochroną i świadomym kształtowaniem krajobrazu kulturowego wyznacza następujące kierunki działań:
 - tworzenie parków kulturowych, jako forma ochrony krajobrazu kulturowego,
 - ochrona i opieka nad zabytkami w strategiach rozwoju i planach zagospodarowania przestrzennego,
 - integracja ochrony zabytków z ochroną przyrody,

⁶⁹ *Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie podkarpackim na lata 2014-2017*, Uchwała nr XLII/846/14 Sejmiku Województwa podkarpackiego z dnia 27 stycznia 2014 r.

- rewaloryzacja i rewitalizacja układów urbanistycznych,
- ochrona układów ruralistycznych.

Powyższe zapisy mają głównie na celu odpowiednie kształtowanie krajobrazu kulturowego poprzez zapobieganie jego degradacji, dbałość o zabytki charakterystyczne dla regionu i rewaloryzację obszarów wartościowych, jednakże przekształconych w wyniku działalności człowieka. Wśród kierunków działań wyznaczonych w priorytecie istotne jest wskazanie mówiące o włączeniu ochrony i opieki nad zabytkami w strategię i plany zagospodarowania przestrzennego, będące domeną lokalnego samorządu. Ważny jest również zapis dotyczący ochrony układów ruralistycznych, który w punktach wymienia najważniejsze zadania, m.in.: ochrona historycznie ukształtowanych układów wsi wraz z zapobieganiem rozproszaniu zabudowy i odpowiednim ukształtowaniem gabarytów nowej zabudowy mającym na celu przeciwdziałanie tworzeniu dominant architektonicznych, nawiązywanie i poszanowanie w nowych projektach architektonicznych lokalnej tradycji budownictwa.

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno-gospodarczego województwa to kolejny priorytet uwzględniony w omawianym dokumencie. Zawarto tam wskazania odnoszące się do:

- ochrony obiektów o szczególnej wartości,
- zahamowania procesu degradacji zabytków
- dążenia do poprawy ich stanu zachowania,
- wspierania racjonalnego wykorzystania środków finansowych na ratowanie obiektów szczególnie zagrożonych,
- tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

Wskazuje się tutaj na konieczność utworzenia szerszych, buforowych stref ochronnych wokół zabytków z listy UNESCO oraz ich priorytetowego finansowania.

2. Priorytet związany z badaniem i dokumentacją dziedzictwa kulturowego oraz promocją i edukacją służącym budowaniu tożsamości określa kierunki działań mające przede wszystkim służyć szeroko rozumianemu wykorzystaniu zabytków dla potrzeb edukacyjnych i turystycznych oraz zachowaniu i kultywowaniu lokalnych tradycji.

Wymienia się tu m.in. następujące działania:

- rozpoznanie i dokumentowanie zasobu zabytków,
- przetwarzanie informacji o zabytkach,
- działania szkoleniowe,
- edukację i promocję wiedzy o dziedzictwie kulturowym regionu,
- ochronę kultury ludowej,

- tworzenie tematycznych szlaków turystycznych.

4.2.2 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego

Kierunki polityki przestrzennej zawarte w tym planie zostały powiązane z określonymi w strategii rozwoju województwa polami strategicznymi, priorytetami, celami i kierunkami działań. Wśród nich trzecie pole strategiczne to *Kultura, turystyka i ochrona środowiska*. W ramach tego pola za priorytet przyjęto *Rozwój kultury i ochronę walorów przyrodniczych i krajobrazowych regionu jako warunek podniesienia konkurencyjności produktu turystycznego*. Za jeden z trzech przyjętych w jego ramach celów strategicznych uznano wzbogacenie istniejących i kreowanie nowych produktów turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym i unikatowych wartościach przyrodniczo-kulturowych. Jednym ze sposobów realizacji tego celu winna być rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, wartości krajobrazowych i przyrodniczych oraz rozwój działalności kulturowej jako podstawy tworzenia produktu turystycznego.

Ważne dla ochrony dziedzictwa kulturowego są przyjęte w Planie zasady, wśród których istotne znaczenie dla ochrony i opieki nad zabytkami mają przede wszystkim:

- ochrona zasobów kultury materialnej i niematerialnej oraz utrzymanie ładu przestrzennego w obrębie dawnych układów urbanistycznych i obszarów proponowanych do ochrony krajobrazu kulturowego,
- przeznaczanie obszarów predysponowanych do ochrony przyrodniczej i krajobrazowej oraz obiektów stanowiących dziedzictwo kulturowe o różnym reżimie ochronnym, oparte o dokładne rozpoznanie zasobów, waloryzację terenu i określenie odporności środowiska na antropopresję,
- tworzenie spójnego systemu ekologicznego poprzez rozwój wielko-przestrzennych obszarów ochrony środowiska naturalnego i kulturowego,
- promocja obszarów koncentracji walorów turystycznych, zespołów i obiektów zabytkowych w celu ich gospodarczego wykorzystania,
- zasada maksymalnej integracji działań na rzecz ochrony środowiska, w szczególności walorów krajobrazowych, przyrody, ochrony bioróżnorodności przyrody i krajobrazu kulturowego w sferze badawczej, społeczno-gospodarczej i ekonomicznej oraz w wojewódzkich programach sektorowych, na obszarach transgranicznych i na obszarach stykowych z sąsiednimi województwami,
- ograniczanie negatywnych skutków działalności urządzeń infrastruktury technicznej, społecznej i gospodarczej oraz różnych form aktywności społecznej i gospodarczej na środowisko naturalne i kulturowe.

W Planie zawarto też Ustalenia w zakresie ochrony, kształtowania i racjonalnego wykorzystania krajobrazu kulturowego, w których określono i wymieniono m.in.: obszary szczególnej ochrony krajobrazu kulturowego, obszary rezerwatów kulturowych, obiekty zabytkowe i zespoły obiektów zabytkowych przewidziane do szczególnej ochrony i wykorzystania turystycznego (m.in. jako Pomniki Historii). Wskazano także na historyczne układy urbanistyczne przewidziane do szczególnej ochrony, obiekty i zespoły obiektów wymagające stałej ochrony konserwatorskiej, istniejące i projektowane szlaki kulturowe oraz określono zasady ochrony i zagospodarowania przestrzennego na obszarach szczególnej ochrony krajobrazu kulturowego, jak również zasady ochrony układów urbanistycznych objętych szczególną ochroną. W Planie sformułowano także podstawowe cele i zasady realizacji oraz wyznaczono ogólnie obszar „Programu ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego terenów przygranicznych w zakresie unikatowej architektury drewnianej”.

Wykonana metodą SWOT synteza uwarunkowań wśród mocnych i słabych stron województwa uwzględnia także problemy dotyczące dziedzictwa kulturowego.

Plan wskazuje także na konieczność wykonania studiów programowo-przestrzennych dla: wskazanych stref koncentracji walorów turystycznych, ochrony zabytkowej architektury drewnianej terenów pogranicza, projektowanych parków i rezerwatów kulturowych, projektowanych szlaków kulturowych, stref uzdrowiskowych. Opracowanie ww. studiów określone zostało jako zadanie władz województwa. Uznano także za konieczne sporządzenie przez inne jednostki samorządowe miejscowych planów rewaloryzacji, rewitalizacji i zagospodarowania przestrzennego wybranych zabytkowych centrów miast historycznych oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla obszarów proponowanych Pomników Historii.

W Planie zagospodarowania przestrzennego województwa podkarpackiego zawarto także wykaz działań i zadań, w ujęciu przedmiotowym i podmiotowym (między innymi w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego), których realizacja jest niezbędna dla osiągnięcia założonych w Planie celów.

4.2.3 Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego – Podkarpackie 2010 stanowi aktualizację Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020⁷⁰

Ochrona dziedzictwa kulturowego ujęta została również w Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020. Wyznacza ona kierunki polityki regionalnej

⁷⁰ *Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego – Podkarpackie 2010 stanowi aktualizację Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020*, Uchwała nr XXXVII/697/13 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 26 sierpnia 2013 r.

dla różnych poziomów administracji samorządowej oraz partnerów społecznych i gospodarczych.

Jak stwierdzono w części wstępnej „Nadrzędnym celem *Strategii* jest zapewnienie województwu podkarpackiemu partnerskiej i konkurencyjnej pozycji w Polsce i Europie, w oparciu o geograficzne położenie, potencjał demograficzny, tradycje przemysłowe, walory środowiskowe, historyczne i kulturowe”.

Ramy strategii wyznacza 8 głównych obszarów strategicznych, tj.:

- Gospodarka regionu,
- Infrastruktura techniczna,
- Obszary wiejskie i rolnictwo,
- Ochrona środowiska,
- Kapitał społeczny,
- Współpraca międzynarodowa,
- Ochrona zdrowia,
- Zabezpieczenie społeczne.

W części I *Strategii* w rozdziale zatytułowanym „Diagnoza sektorowo-przestrzenna kształtowania się procesu rozwoju regionu” w podrozdziale dotyczącym Turystyki i rekreacji wskazano na znaczenie dziedzictwa kulturowego w rozwoju tej dziedziny gospodarki: „Województwo dysponuje krajobrazem kulturowym o wybitnych wartościach estetycznych, skupionym na niewielkiej, stosunkowo dobrze skomunikowanej wewnętrznie przestrzeni (...) Wyróżniającym województwo potencjałem jest wielowątkowe dziedzictwo kulturowe, wpisane w konteksty religijne i zachowane, częstokroć, w unikalnej formie (np. architektura drewniana) oraz zasoby współczesnej kultury regionu: twórcy, środowiska artystyczne i intelektualne, imprezy, instytucje, organizacje pozarządowe, etc.” W tej samej części *Strategii* w podrozdziale dotyczącym *Kapitału społecznego* dokonano oceny i analizy istniejących instytucji i placówek kulturalnych (w tym muzeów), ważnych cyklicznych wydarzeń artystycznych i kulturalnych odbywających się na terenie województwa.

Część II Strategii: „Cele strategiczne, priorytety, kierunki działań i przedsięwzięcia”, działania odnoszące się w znacznym stopniu do problematyki ochrony i opieki nad zabytkami znalazły się m.in.:

W rozdziale dotyczącym Gospodarki regionu:

- Priorytet 3: Działania na rzecz podniesienia atrakcyjności regionu dla rozwoju inwestycji

- W Kierunku działania 2: *Tworzenie korzystnego klimatu dla inwestorów*, gdzie wskazano, że „...rolą samorządu województwa jest optymalne wykorzystanie położenia geograficznego, środowiska naturalnego, walorów kulturowych regionu, kapitału ludzkiego itp. dla stworzenia konkurencyjnej oferty w celu przyciągnięcia inwestora...”
- Priorytet 4: Turystyka jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego województwa
- W Kierunku działania 1: *Podniesienie konkurencyjności produktu turystycznego*, gdzie stwierdzono, że „Niezbędna jest modernizacja szlaków turystycznych, dalsza rewaloryzacja zabytkowych, a często unikatowych, obiektów sakralnych i świeckich (w tym obiektów architektury pałacowo-zamkowej oraz budownictwa drewnianego)”,
- W Kierunku działania 3: *Współpraca i współdziałanie podmiotów i instytucji związanych z turystyką*, w tym rozwijanie partnerstwa publiczno-prywatnego oraz służącego pozyskiwaniu środków z funduszy europejskich i innych zewnętrznych źródeł wspierających bezpośrednio lub pośrednio rozwój turystyki wskazano, że „Należy przyjąć ustalenie, że wojewódzkie programy obejmujące rozwój transportu, budowę zbiorników wodnych, rewaloryzację zabytków i ochronę dziedzictwa kulturowego oraz przyrodniczego, rozwój terenów wiejskich i inne związane z podróżami i usługami świadczonymi odwiedzającym, będą opiniowane przez specjalistów z zakresu turystyki. Podstawą sukcesu w realizacji przedsięwzięć rozwijających turystykę będzie montaż środków finansowych współdziałających podmiotów oraz sięganie po fundusze zewnętrzne, zwłaszcza z Unii Europejskiej. W oparciu o przepisy prawne regulujące partnerstwo publiczno-prywatne przygotowywane będą projekty turystyczne, których efektem będą nowe miejsca pracy lub zwiększenie dochodów ludności regionu”.

W rozdziale dotyczącym Ochrony Środowiska uznano, że celem strategicznym w tej dziedzinie jest poprawa jakości środowiska oraz zachowanie i ochrona zasobów przyrodniczych i wartości krajobrazowych:

- Priorytet 4: Zachowanie oraz ochrona różnorodności biologicznej i krajobrazowej. Zwrócono uwagę, że „Warunki przyrodnicze dają możliwość rozwoju rolnictwa (szczególnie ekologicznego), leśnictwa, turystyki (w tym agroturystyki), a także lecznictwa uzdrowiskowego. Stan środowiska przyrodniczego ma ogromne znaczenie dla turystyki, a dodatkowym, sprzyjającym rozwojowi tej dziedziny elementem jest zachowanie autentycznych zasobów kulturowych”.

W rozdziale zatytułowanym Kapitał społeczny:

- Priorytet 3: Rozwój kultury. Uznano, że: „Główną ideą polityki kulturalnej na lata 2007-2020 na poziomie regionu jest dążenie do uzyskania odczuwalnej społecznie

poprawy w zaspokajaniu potrzeb kulturalnych, a jej kluczowe cele to: - przeciwdziałanie nadmiernym, społecznie nieakceptowanym dysproporcjom w poziomie rozwoju i warunków uczestnictwa kulturalnego ludności w województwie (zwłaszcza między stolicą regionu a jej otoczeniem), - pielęgnowanie (ochrona) tożsamości kulturowej regionu, w tym tożsamości narodowych i etnicznych, wzmocnienie procesów integracyjnych w społeczności regionalnej, - poprawa jakości środowiska kulturowego Podkarpacia.”

- w Kierunku działania 2: *Kształtowanie kulturowej tożsamości regionalnej* zawarto bardzo istotne z punktu widzenia ochrony i opieki nad zabytkami wskazania i cele. „Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej zapewnia ochronę dziedzictwa kulturowego i dostępu do wartości kulturowych, przy kierowaniu się zasadą równoważonego rozwoju społeczeństwa. Wymaga to: - ugruntowania zasady zrównoważonego rozwoju jako podstawy trwałej polityki społecznej, kulturalnej i przestrzennej Podkarpacia, - zachowania dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń, a także rewaloryzacji i rewitalizacji kulturowo zdegradowanego środowiska. Wychodząc z tych założeń, jako jeden z głównych celów rozwoju kultury województwa podkarpackiego przyjęto kształtowanie jego kulturowej tożsamości. Oznacza to budowanie - wokół istniejącego tutaj dziedzictwa kulturowego i tradycji - podkarpackiej świadomości regionalnej. Dokonywać się ono powinno poprzez zachowanie i odbudowę dziedzictwa kulturowego, wspieranie twórczości artystycznej oraz ochronę krajobrazu kulturowo-przyrodniczego wsi i miast”.

Uznano też, że: „Wzmacnianiu regionalnych więzi kulturowo-społecznych mieszkańców województwa podkarpackiego będą służyć m.in.:

- „propagowanie wiedzy o regionie i „małych ojczyznach” - zwłaszcza wśród młodzieży szkolnej (organizacja wycieczek turystyczno-krajoznawczych, wyznaczanie „szlaków kulturowo - historycznych”),
- promocja korzyści ze współpracy kulturalnej społeczności i władz w ramach regionu,
- ochrona dóbr kultury materialnej (w szczególności zabytków nieruchomych, tak architektury miejskiej jak i wiejskiej, oraz zabytków ruchomych - wytworów sztuki czy rzemiosła),
- zachowanie innych wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń,

- wspieranie twórczości artystycznej o znaczeniu ogólnonarodowym, regionalnym i lokalnym, której źródła tkwią w dziedzictwie regionu,
- w Kierunku działania 3: *Poprawa jakości środowiska kulturowego* „Dobry stan szeroko rozumianego środowiska kulturowego oznacza zapewnienie przyszłym pokoleniom życie w otoczeniu dóbr o wysokich standardach oraz zachowanie i pomnażanie dziedzictwa kulturowego. Zrównoważony rozwój Podkarpacia musi stawiać za nadrzędny cel zachowanie wartości środowiska kulturowego oraz poprawę jego jakości”.

W rozdziale dotyczącym Współpracy międzynarodowej za cel strategiczny uznano wspieranie rozwoju gospodarczego regionu, wykorzystanie potencjału turystycznego i dziedzictwa kulturowego oraz ochronę wartości przyrodniczo – krajobrazowych:

- Priorytet 2: Współpraca na rzecz rozwoju turystyki, ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego. Stwierdzono, że: „Współpraca międzynarodowa zorientowana na wzajemne poznawanie się, rozwijanie więzi społecznych i gospodarczych, to istotny czynnik rozwoju podróży między krajami (...) W rozwoju turystyki w regionie szczególną rolę powinno odgrywać dziedzictwo i życie kulturalne regionu, gdyż kultura w istotnym stopniu inspiruje rozwój turystyki, zaś ruch turystyczny wspiera i promuje dobra kultury. Należy podkreślić, iż dziedzictwo kulturowe Podkarpacia, oparte na wielonarodowej, wielokulturowej i wielowyznaniowej historii regionu, stanowi składową kultury europejskiej, godną różnorodnych działań promocyjnych, a także rozwoju wymiany kulturalnej. Korzystając z doświadczeń krajów o rozwiniętej gospodarce turystycznej oraz ze wsparcia europejskich i innych funduszy celowych, podejmować należy działania służące ochronie, jak i ekspozycji turystycznej dóbr kultury, tworzeniu nowych produktów turystycznych oraz podnoszeniu poziomu obsługi międzynarodowego ruchu turystycznego.
- w Kierunku działania 1: Współpraca w zakresie informacji i promocji turystyczno-kulturalnej przyjęto, że: „Współpraca międzynarodowa województwa powinna obejmować działania w zakresie upowszechniania informacji turystycznej i kulturalnej, realizowane na poziomie międzynarodowym, międzyregionalnym i transgranicznym”.
- w Kierunku działania 2: Podejmowanie działań w zakresie ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego wskazano, że „Nieodzowne jest również podejmowanie działań na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego poprzez:

- inicjowanie i wspieranie wspólnych projektów badawczych, edukacyjnych i edytorskich prezentujących i upowszechniających dziedzictwo kulturowe, w tym pogranicza polsko – słowackiego,
 - ukraińskiego (programy edukacyjne, trasy turystyczne, imprezy folklorystyczne, festyny archeologiczne itp.),
 - zagospodarowanie, popularyzację i promocje obiektów zabytkowych oraz ich wykorzystanie jako miejsc szczególnie atrakcyjnych turystycznie,
 - realizację programu ochrony unikatowej drewnianej architektury sakralnej: rzymskokatolickiej, greckokatolickiej i prawosławnej jako obiektów będących dla regionu i pogranicza polsko-słowacko-ukraińskiego wyznacznikiem tożsamości kulturowej, specyficznym przykładem wielowiekowej linii rozwojowej tradycyjnych świątyń drewnianych, obiektów dokumentujących lokalną tożsamość religijno-kulturową,
 - przygotowanie programu ochrony zabytkowych cmentarzy, ze szczególnym uwzględnieniem cmentarzy wojskowych z okresu I wojny światowej oraz kirkutów jako ważnych elementów dziedzictwa kulturowego- wspieranie folkloru oraz zanikających zawodów,
 - publikowanie materiałów dokumentujących i popularyzujących dziedzictwo i krajobraz kulturowy.”
- w Kierunku działania 3: Podejmowanie działań na rzecz rozwoju turystyki wskazano m.in. na potrzebę – tworzenia transgranicznej infrastruktury turystycznej, a zwłaszcza szlaków turystycznych uwzględniających wspólne dziedzictwo kulturowe, przyrodnicze, historyczne, a także przemysłowe.

4.2.4 Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020⁷¹

Zakres Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020 jest odpowiedzią na wyzwania rozwojowe, określone dla regionu w głównych dokumentach strategicznych i uwzględnia te obszary interwencji, których realizacja przyniesie największe efekty.

Program formułuje ramy interwencji dla prowadzenia działań wpisujących się w trzy priorytety określone w głównym dokumencie kierunkowym dla polityki spójności, jakim jest Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu

⁷¹ *Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020*, Uchwała nr XXXIII/629/15 Zarządu Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie z dnia 3 marca 2015 r.

społecznemu Europa 2020. Jednym spośród trzech priorytetów Strategii Europa 2020 jest rozwój inteligentny wskazujący na potrzebę rozwoju gospodarki opartej na wiedzy i innowacji, stanowiący warunek zapewniający inteligentny wzrost gospodarczy. Kolejnym priorytetem Strategii Europa 2020 jest rozwój zrównoważony rozumiany jako wspieranie gospodarki efektywniej korzystającej z zasobów, bardziej przyjaznej środowisku, niskoemisyjnej i konkurencyjnej. Jako trzeci priorytet Strategia Europa 2020 wskazuje rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu, czyli wspieranie gospodarki o wysokim poziomie zatrudnienia, zapewniającej spójność społeczną i terytorialną. Efektem realizacji Strategii Europa 2020 ma być gospodarka bazująca na wiedzy, niskoemisyjna, promująca przyjazne środowisku technologie, oszczędnie gospodarująca zasobami, kreująca nowe „zielone” miejsca pracy, a zarazem zachowująca dbałość o spójność społeczną.

Przeprowadzona analiza problemów, potrzeb i potencjałów obszarów/sektorów objętych Programem wskazuje na następujące wyzwania:

- ✓ w obszarze gospodarki - wzmocnienie innowacyjności i konkurencyjności gospodarki regionu oraz rozwój przedsiębiorczości w województwie podkarpackim,
- ✓ w obszarze usług publicznych – upowszechnienie technologii informacyjno – komunikacyjnych w województwie podkarpackim,
- ✓ w obszarze transportu – poprawa dostępności do autostrady i dróg ekspresowych, a także zwiększenie wewnątrz-regionalnej dostępności do ośrodków życia społeczno-gospodarczego, w tym m.in. regionalnych biegunów wzrostu /stref aktywności gospodarczej zlokalizowanych w bezpośrednim sąsiedztwie węzłów sieci TEN-T/ węzłów przeładunkowych poza siecią TEN-T,
- ✓ w obszarze edukacji - wyrównywanie szans edukacyjnych uczniów oraz modernizacja i dostosowanie procesów kształcenia do potrzeb regionalnego rynku pracy,
- ✓ w obszarze czystej energii - poprawa efektywności energetycznej, w tym zwiększenie udziału odnawialnych źródeł energii,
- ✓ w obszarze ochrony środowiska i zapobiegania zagrożeniom – poprawa stanu środowiska i zachowanie różnorodności biologicznej, przy równoczesnym zwiększeniu skuteczności w reagowaniu na klęski żywiołowe,
- ✓ w obszarze kultury i dziedzictwa kulturowego – zachowanie dla przyszłych pokoleń zasobów dziedzictwa kulturowego,
- ✓ w obszarze systemu osadniczego województwa podkarpackiego – wzmocnienie pozycji Rzeszowa oraz pozostałych biegunów wzrostu województwa podkarpackiego w

przestrzeni regionalnej i krajowej, dynamizujące procesy rozwojowe w obrębie województwa,

- ✓ w obszarze rynku pracy: wzrost liczby osób lepiej przygotowanych do wejścia i utrzymania się na rynku pracy:
 - wzrost liczby nowo utworzonych firm,
 - zwiększenie trwałości nowo powstałych miejsc pracy,
 - wzrost liczby miejsc w żłobkach i innych formach opieki nad dziećmi do lat 3,
 - wzrost liczby osób powracających na rynek pracy,
 - wzrost liczby pracowników firm podnoszących swoje kompetencje,
 - zwiększenie/wydłużenie okresu aktywności zawodowej, w tym dostępności do programów,
 - profilaktycznych mieszkańców województwa i zmniejszenie umieralności na nowotwory, zmniejszenie kosztów leczenia późno wykrytych nowotworów, zmniejszenie kosztów społecznych,
- ✓ w obszarze integracji społecznej:
 - integracja, reintegracja i włączenie w nurt życia społecznego i zawodowego - adresowana do środowisk i rodzin jako trwały proces. Przerwanie/odwrócenie procesu uzależnienia od pomocy społecznej,
 - poprawa dostępu do usług społecznych (w tym mieszkalnictwa wspomagane) i zdrowotnych (w szczególności dla osób starszych) w regionie, w tym zmniejszenie obciążenia instytucji pomocy społecznej.

Cele i zakres wsparcia RPO WP 2014-2020 są odpowiedzią na wyzwania rozwojowe nakreślone w Umowie Partnerstwa. Podstawą wyboru celów tematycznych realizowanych w ramach RPO WP 2014-2020, uwzględniającą zarówno wnioski z diagnozy sytuacji społeczno – gospodarczej województwa podkarpackiego, jak również szerokie uwarunkowania europejskie i krajowe, są przede wszystkim zapisy Strategii rozwoju województwa – Podkarpackie 2020, w której określone zostały obszary koncentracji potencjałów i barier rozwojowych regionu na tle strategicznych kierunków rozwoju. Dlatego też celem głównym RPO WP 2014-2020 jest wzmocnienie i efektywne wykorzystanie gospodarczych i społecznych potencjałów regionu dla zrównoważonego i inteligentnego rozwoju województwa.

Oś priorytetowa IV - Ochrona środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturalnego

Cele szczegółowe osi priorytetowej:

1. zwiększona odporność na zagrożenia wynikające ze zmian klimatu występujące na terenie województwa podkarpackiego
2. zwiększony udział odpadów zebranych selektywnie w województwie podkarpackim,
3. zwiększony odsetek ludności korzystającej z systemu oczyszczania ścieków

4. podniesiona atrakcyjność kulturalna regionu i zwiększona dostępność dóbr kultury
5. wzmocnione mechanizmy ochrony różnorodności biologicznej w regionie.

Działanie 4.4 Kultura

Celem szczegółowym działania jest podniesienie atrakcyjności kulturalnej regionu i dostępność dóbr kultury. Rezultatem natomiast jest:

- wzrost liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne [odwiedziny/rok].
- Liczba osób korzystających z obiektów zasobów kultury objętych wsparciem [osoby/rok].

Typy projektów:

- Prace konserwatorskie, prace restauratorskie i roboty budowlane i/lub zakup wyposażenia służące zachowaniu zabytków nieruchomych wraz z otoczeniem, w celu udostępnienia ich jako atrakcje kulturalne regionu.
- Prace konserwatorskie, prace restauratorskie i/lub zakup wyposażenia w zakresie zabytkowych muzealiów, starodruków, zabytkowych archiwaliów, księgozbiorów oraz innych zabytków ruchomych, w celu ich udostępnienia jako atrakcje kulturalne regionu i zabezpieczenia przed zagrożeniami.
- Budowa, rozbudowa, przebudowa i/lub zakup wyposażenia w zakresie infrastruktury służącej udostępnianiu zabytków, znajdującej się wyłącznie w bezpośrednim ich otoczeniu (tylko jako element większego projektu).
- Rozbudowa, przebudowa i/lub zakup wyposażenia w zakresie infrastruktury instytucji kultury w tym teatrów, bibliotek, ognisk artystycznych, muzeów, domów kultury, galerii sztuki, wraz z bezpośrednim otoczeniem powiązanym z funkcjonowaniem tych obiektów.
- Budowa, rozbudowa, przebudowa i/lub zakup wyposażenia w celu monitoringu i zabezpieczenia zabytków nieruchomych oraz instytucji kultury wraz z otoczeniem na wypadek zagrożeń (tylko jako element większego projektu).
- Budowa, rozbudowa, przebudowa i/lub zakup wyposażenia w celu udostępniania zabytków oraz instytucji kultury dla osób niepełnosprawnych (tylko jako element większego projektu).

Typy beneficjenta:

- jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia,
- podmioty, w których większość udziałów lub akcji posiadają,

- jednostki samorządu terytorialnego lub ich związki i stowarzyszenia, jednostki sektora finansów publicznych posiadające osobowość,
- prawna, instytucje kultury,
- organizacje pozarządowe,
- kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych,
- porozumienia podmiotów wyżej wymienionych, reprezentowane przez lidera

Celem nadrzędnym osi priorytetowej IV jest ochrona środowiska, zachowanie różnorodności biologicznej oraz wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla zwiększenia atrakcyjności regionu. Działania w ramach osi priorytetowej IV będą koncentrować się na rozwoju infrastruktury w zakresie gospodarki odpadami i wodno-ściekowej, ochronie różnorodności biologicznej i dziedzictwa kulturowego, rozwoju instytucji kultury, zwiększeniu możliwości zapobiegania zagrożeniom naturalnym oraz wzmocnieniu odporności na zagrożenia związane z negatywnymi efektami zmian klimatu.

4.2.5 Program Rozwoju Kultury w Województwie podkarpackim na lata 2010-2020⁷²

Program zawiera zarówno syntetyczną charakterystykę zasobu dziedzictwa kulturowego (zabytków nieruchomych), prezentację działających na terenie województwa muzeów i zgromadzonych w nich zbiorów, z krótkim omówieniem placówek muzealnych, dla których Województwo Podkarpackie jest organizatorem, jak również wyznaczone cele strategiczne, wśród których Ochrona dziedzictwa kulturowego zajmuje ważne miejsce. Wyszczególnione też zostały konkretne działania, które są zbieżne z działaniami Programu opieki. Są to:

1. Rozpoznanie i dokumentowanie dziedzictwa kulturowego w celu zgromadzenia informacji na temat cennych pozostałości po wielowiekowej i wielokulturowej historii.
2. Inwentaryzacja i ewidencja zabytków kultury materialnej i niematerialnej regionu.
3. Prowadzenie prac badawczo - naukowych związanych z dziedzictwem kulturowym województwa.
4. Popularyzacja wyników badań i wykorzystanie ich w zarządzaniu dziedzictwem kulturowym oraz w dziedzinach pokrewnych.
5. Rewaloryzacja materialnego dziedzictwa kulturowego województwa, ze szczególnym uwzględnieniem zabytków ruchomych i nieruchomych wraz z ich zabytkowym

⁷² Program Rozwoju Kultury w Województwie podkarpackim na lata 2010-2020, Uchwała nr XVLI/876/10 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 26 kwietnia 2010 r.

otoczeniem, wyposażenia, wystroju i kolekcji oraz układów urbanistycznych, ruralistycznych i zabytkowych zespołów budowlanych i parkowych.

6. Podejmowanie działań na rzecz fizycznej ochrony zabytków przed zagrożeniami.
7. Upowszechnianie wiedzy o znaczeniu i wartości dziedzictwa kulturowego poprzez inicjowanie i realizację programów edukacyjnych, szkoleniowych i promocyjnych.
8. Budzenie wrażliwości społecznej i kształtowanie postaw odpowiedzialności za dziedzictwo kulturowe województwa i jego przekazanie następnym pokoleniom w niezmiennionej formie.
9. Ochrona tożsamości kulturowej mieszkańców województwa, poprzez położenie nacisku na tolerancję i pozyskiwanie wiedzy na temat różnorodności narodowo - etniczno - religijnej charakterystycznej dla terenów obecnego województwa podkarpackiego.
10. Aktywizacja społeczności lokalnych, organizacji pozarządowych i jednostek samorządu terytorialnego w zakresie przejmowania zabytków i adaptacji ich na cele kulturalne umożliwiające poszanowanie ich pierwotnego charakteru.
11. Inicjowanie i realizacja projektów dotyczących pozamaterialnej sfery dziedzictwa kulturowego, ze szczególnym uwzględnieniem działań zmierzających do integracji społeczności regionalnej województwa wokół kultywowania tradycji i popularyzowania odmienności kulturowej województwa.
12. Tworzenie parków kulturowych dla ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla lokalnej tradycji budowlanej i osadniczej.
13. Udostępnianie dziedzictwa kulturowego województwa poprzez realizację projektów mających na celu powstanie infrastruktury umożliwiającej jego prezentację i promocję, w tym tworzenie szlaków tematycznych obejmujących najcenniejsze i najważniejsze miejsca z punktu widzenia wartości historyczno-kulturowej.

W innych celach strategicznych wskazano też szereg działań związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, w tym m.in. rozwój muzeów, digitalizacja zbiorów, szereg działań promocyjnych, edukacyjnych i dokumentacyjnych odnoszących się nie tylko do szeroko pojętej kultury, lecz również ściśle w odniesieniu do dziedzictwa kulturowego, a także rozwój turystyki w oparciu o obiekty zabytkowe.

4.2.6 Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2014-2017⁷³

⁷³ Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2014-2017, Uchwała nr XLII/846/14 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 27 stycznia 2014 r.

Założenia programowe zostały zaktualizowane w oparciu o dokonane analizy w zakresie: aktualnych tendencji dotyczących ochrony dziedzictwa, oceny zmian w stanie zachowania zabytków w stosunku do stanu sprzed czterech lat oraz kierunków rozwoju polityki regionalnej województwa podkarpackiego. Większą uwagę zwrócono na obiekty najcenniejsze oraz potrzebę wzmocnienia ich ochrony i właściwego zarządzania, co ma szczególne znaczenie w kontekście dokonanego ostatnio wpisu na Listę UNESCO czterech obiektów z terenu województwa podkarpackiego. Więcej uwagi poświęcono też działaniom skierowanym na wzmocnienie tożsamości regionalnej oraz zachowanie dziedzictwa świadczącego o historycznej wielokulturowości regionu.

- Priorytet I - Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

Zawiera 3 kierunki działań oraz szereg działań, które odnoszą się do celów nr 1, 2 i określonych w Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 87 ust.2) i generalnie służyć mają: dbałości o krajobraz kulturowy regionu, o zachowanie jego charakterystycznych elementów zabytkowych i przyrodniczych oraz dążeniom do rewaloryzacji przekształconych cennych elementów dziedzictwa, a także włączenia dziedzictwa kulturowego w obszar interwencji i wsparcia samorządów lokalnych. Cele takie mogą zostać spełnione poprzez realizację działań ujętych w kierunkach działań odnoszących się do: rewaloryzacji założeń urbanistycznych i ruralistycznych, zachowania tożsamości regionalnej i lokalnej oraz historycznej wielokulturowości regionu, tworzenie parków kulturowych.

- Priorytet II - Ochrona i zarządzanie dziedzictwem kulturowym

Jako czynniki rozwoju społeczno-gospodarczego województwa zawiera 6 kierunków działań oraz działania odpowiadające celom nr 3 do 7 wymienionych w Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 87 ust.2). Wskazane do realizacji działania i zadania przyczynić się mają przede wszystkim do: ochrony obiektów o szczególnej wartości, zahamowania procesu degradacji zabytków i dążenia do poprawy ich stanu zachowania, wspierania racjonalnego wykorzystania środków finansowych na ratowanie obiektów szczególnie zagrożonych, tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

- Priorytet III - Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego oraz promocja i edukacja służące budowaniu tożsamości

Zawiera 3 kierunki działań oraz zadania, które zgodne są z celami nr 4 do 7 określonymi w Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 87 ust.2) uwzględnione w tym priorytecie jako kierunki działań.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

5.1.1. Strategia Rozwoju Gminy Tyczyn na lata 2008-2015⁷⁴

Ważne dla ochrony dziedzictwa kulturowego zasady są przyjęte w w/w dokumencie, wśród których istotne znaczenie dla ochrony i opieki nad zabytkami mają przede wszystkim punkty:

- działalność Towarzystwa Miłośników Ziemi Tyczyńskiej, które zrzesza osoby zainteresowane popularyzacją historii Tyczyna i okolic, ochroną dziedzictwa kulturowego i krajobrazowego, rozwojem działalności kulturalnej i oświatowej. Celem Towarzystwa jest upowszechnienie wiedzy o tradycjach, historii miasta i gminy, podejmowanie inicjatyw zmierzających do zachowania dziedzictwa kulturowego, oddziaływanie na rozwój kultury, oświaty, wspieranie twórczości literackiej, muzycznej, plastycznej, kształtowanie lokalnego patriotyzmu, pobudzanie twórczych inicjatyw obywatelskich.

W ramach Strategii wyznaczono 6 obszarów strategicznych, wśród których najbardziej nas interesujący są obszary o nazwie: **KAPITAŁ LUDZKI I INFRASTRUKTURA PUBLICZNA oraz DZIEDZICTWO KULTUROWE, TURYSTYKA I REKREACJA**. Obszary te, podobnie jak inne zawierają cel strategiczny oraz cele szczegółowe.

a) **KAPITAŁ LUDZKI I INFRASTRUKTURA PUBLICZNA**

Celem strategicznym jest tutaj poprawa warunków życia mieszkańców poprzez rozwój infrastruktury społecznej i wspieranie rozwoju zasobów ludzkich. W dokumencie tym zawarto, że: „Podstawą zagospodarowania wolnego czasu mieszkańców są instytucje kultury. Podmioty te prowadząc działalność kulturalno-rozrywkową, a także oświatową związaną z upowszechnianiem dóbr kultury, organizują imprezy. Dodatkowo instytucje kultury wzmacniają regionalizm stanowiący istotne źródło atrakcji turystycznych. Instytucje te kształtują ponadto przyjazne dla ludzi środowisko oraz odgrywają znaczącą rolę w procesie edukacji społeczeństwa. W związku z tym realizowane będą działania związane z modernizacją świetlic wiejskich, domów kultury i ich wyposażeniem w niezbędny sprzęt”.

Celem szczegółowym o znaczeniu dla ochrony dóbr kultury jest w tym wypadku **Poprawa jakości i dostępności infrastruktury kultury (C02_11)**.

b) **DZIEDZICTWO KULTUROWE, TURYSTYKA I REKREACJA**

⁷⁴ Strategia Rozwoju Gminy Tyczyn na lata 2008-2015 została uchwalona Uchwałą nr XXI/121/08 z 27.06.2008 r.

Celem strategicznym jest tutaj wzrost atrakcyjności gminy poprzez rozwój turystyki aktywnej oraz wykorzystanie zasobów środowiska przyrodniczego i obiektów dziedzictwa kulturowego. W dokumencie tym zawarto, że: „Z uwagi na dużą liczbę obiektów dziedzictwa kulturowego znajdującego się na terenie gminy Tyczyn konieczne jest podjęcie działań służących rewitalizacji obiektów zabytkowych. Zadania służące poprawie stanu zabytków będą realizowane w oparciu o „Zintegrowany Lokalny Program Rewitalizacji Miasta i Gminy Tyczyn na lata 2007-2015”.

Celem szczegółowym o znaczeniu dla ochrony dóbr kultury jest w tym wypadku **Zachowanie i renowacja obiektów oraz zasobów dziedzictwa kulturowego (C04_1)**

Harmonogram prac związanych z tą strategią był rozłożony na kilka lat. I tak, dla dóbr związanych z opieką nad zabytkami były najważniejsze poniższe prace:

- Remont i modernizacja Domu Kultury w Tyczynie (2013 rok)
- Modernizacja Miejskiej i Gminnej Biblioteki Publicznej wraz z 4 placówkami filialnymi (2010 rok)
- Remont, modernizacja i rozbudowa budynku pełniącego funkcje noclegowe przy zabytkowym zespole klasztornym w miejscowości Borek Stary (2009 rok)
- Renowacja zabytkowego budynku klasztornego w miejscowości Borek Stary (2011rok)
- Rewitalizacja Zespołu Pałacowo-Parkowego w Tyczynie (2011 rok)
- Rewitalizacja zabytkowego spichlerza w Tyczynie (2009 rok)
- Wymiana okien w kościele, modernizacja centralnego ogrzewania, budowa kotłowni ekologicznej, mała architektura i dojścia-Klasztor w miejscowości Borek Stary (2011r)
- Rewitalizacja płyty rynku w Tyczynie wraz z przyległymi uliczkami i zabytkowymi budynkami (2013 rok)
- Uporządkowanie terenu przy zabytkowym zespole sakralno-klasztornym w miejscowości Borek Stary (2009 rok)
- Remont i modernizacja zabytkowych pomników na terenie gminy Tyczyn (2009-2013)
- Budowa ścieżek rowerowych wraz z infrastrukturą towarzyszącą na terenie gminy Tyczyn (2012-2015)
- Oznakowanie punktów widokowych na terenie gminy Tyczyn, wyposażenie w małą architekturę (2013 rok)
- Oznakowanie szlaków turystycznych na terenie gminy Tyczyn (2013 rok)

5.1.2. Zintegrowany Lokalny Program Rewitalizacji Miasta i Gminy Tyczyn na lata 2007 - 2015⁷⁵

Był jednym ze strategicznych dokumentów rozwojowych miasta i gminy Tyczyn. Czas jego realizacji został określony na lata 2007-2015. W swych celach stawiał na:

- a) Obszar strategiczny, obejmujący Rynek wraz z przyległymi uliczkami, miał w zasięgu:
 - Osiedla mieszkaniowe wielorodzinne
 - Budynki użyteczności publicznej
 - Infrastrukturę techniczną na terenie gminy Tyczyn
 - Obszary zabytkowe na terenie gminy Tyczyn
- b) 37 budynków, których łączna powierzchnia użytkowa wynosi ok. 5138,41m²
- c) ulice o długości ok. 30 821 mb,
- d) plac zabaw dla dzieci i młodzieży,
- e) remont zabytków,
- f) budowę basenu

Celem nadrzędnym było tutaj „ożywienie gospodarcze i społeczne gminy, w szczególności ożywienie potencjału turystycznego i kulturalnego”, zaś cele szczegółowe to:

- Poprawa warunków życia mieszkańców gminy Tyczyn – poprawa estetyki przestrzeni publicznych, w szczególności infrastruktury drogowej i oświetleniowej.
- Remonty nieruchomości i modernizacja infrastruktury technicznej i społecznej umożliwiającej rozwój działalności społecznej, kulturalnej, sportowej i zdrowotnej.
- Ochrona układu urbanistycznego miasta Tyczyn obejmująca Rynek wraz z przyległymi uliczkami - prace konserwatorskie i remonty zabytków, odnowienie fasad i dachów budynków o wartości architektonicznej i znaczeniu historycznym znajdujących się w rejestrze zabytków wraz z zagospodarowaniem przyległego terenu przyczyniające się do rozwoju kultury, turystyki i tworzenia stałych miejsc pracy.
- Marketing i promocja regionalna, krajowa i zagraniczna atrakcji kulturalnych i turystycznych gminy Tyczyn

5.1.3. Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Tyczyn na lata 2016-2022⁷⁶

⁷⁵ Zintegrowany Lokalny Program Rewitalizacji Miasta i Gminy Tyczyn na lata 2007 – 2015 został uchwalony Uchwałą nr XI/64/2007 z 22.08.2007r.

⁷⁶ Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Tyczyn na lata 2016-2022, w: Uchwała nr XXXVII.249.17 Rady Miejskiej w Tyczynie z dnia 26 maja 2017 r.

Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Tyczyn na lata 2017-2023 także odwołuje się do dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej występujących na terenie gminy. W podrozdziale 2.1.2. - Polityka przestrzenna gminy odniesiono się do *Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy i Miasta Tyczyn Kierunki Zagospodarowania i Polityka Przestrzenna* (zostanie niżej opisany). Zwrócono w tym podpunkcie uwagę, że polityka przestrzenna wynika z uwarunkowań stanu, potrzeb i wymogów ochrony środowiska, przyrody, krajobrazu i dziedzictwa kulturowego. W ramach *Studium...* ustalono następujące **cele rozwoju przestrzennego**:

- ochrona istniejących wartości kulturowych i krajobrazu
- wykorzystywanie walorów środowiska przyrodniczego i jego maksymalna ochrona
- wykorzystanie walorów krajobrazu dla funkcji wypoczynkowo-turystycznych
- tworzenie zwartych obszarów zabudowy o architekturze obiektów dostosowanej do cech regionu i krajobrazu, z funkcjonalnym układem komunikacji wewnętrznej i dogodnymi powiązaniem z otoczeniem, wyposażonych w infrastrukturę techniczną
- oraz inne nie związane bezpośrednio z dziedzictwem kulturowym

Następnie: „Przyjęte cele strategiczne zrównoważonego rozwoju gminy Tyczyn będą realizowane zgodnie z ustalonymi kierunkami rozwoju gminy i przyjętą strukturą funkcjonalno- przestrzenną, z uwzględnieniem walorów i ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego. W zagospodarowaniu przestrzennym gminy i miasta będzie się dążyć do:”

- powstawania i rozwoju obszarów zagospodarowania rekreacyjnego, turystycznego i wypoczynkowego
- oraz inne nie związane bezpośrednio z dziedzictwem kulturowym

Ważnym elementem w tym dokumencie jest wyznaczenie stref służących wskazanym kierunkom. Wyznaczono zatem pięć głównych stref:

- strefa **centralna miejska „C”** - Strefa ta obejmuje centrum miasta Tyczyna wraz z jego otoczeniem i skupia obiekty, zespoły i układy zabytkowe, najważniejsze urzędy i instytucje publiczne oraz inne obiekty o funkcjach usługowych, mieszkaniowych i produkcyjnych
- strefy **koncentracji osadnictwa „M”** - Strefy koncentracji osadnictwa obejmują tereny istniejącej zabudowy o różnych funkcjach z przewagą budownictwa mieszkaniowego jednorodzinne oraz tereny rolne, na których występuje największe zainteresowanie realizacją budownictwa jednorodzinne i obiektów usługowych
- strefy **rolno-osadnicze „RM”** - Strefy rolno-osadnicze obejmują obszary rolne z występującą rozproszoną zabudową głównie zagrodową, przemieszana z zabudową mieszkaniową jednorodzinna, usługową i produkcyjną nierolniczą

- strefy **rolniczej przestrzeni produkcyjnej „R”** - Strefy rolniczej przestrzeni produkcyjnej to obszary niezabudowanych kompleksów gruntów rolnych oraz gruntów rolnych z nieliczną zabudową zagrodową i pojedynczą zabudową mieszkaniową jednorodzinną, występującą w dużym rozproszeniu
- strefy rolne o przewadze gruntów wskazanych do **zalesienia „RL”** - Strefy te obejmują tereny rolne ze sporadycznie występującą zabudową, położone na osuwiskach i stokach o dużych spadkach w sąsiedztwie istniejących terenów zalesionych, w niektórych obszarach źródłiskowych cieków wodnych

Wyznaczono także strefy „U”, „UP”, „UT” i „DG”, które jednak ze względu na swoje predestynacje już są poza wyznaczonymi funkcjami.

W podpunkcie 2.2.5. tego dokumentu zawarto tematykę organizacji pozarządowych, które działają na polach upowszechniania kultury fizycznej, sportu i turystyki; kultury, ochrony tradycji i dziedzictwa kulturowego; promocji gminy; profilaktyki uzależnień i przeciwdziałania patologiom społecznym; działalności na rzecz osób niepełnosprawnych; pomocy rodzinom i osobom w trudnej sytuacji życiowej.

Celem nadrzędnym Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Tyczyn na lata 2016-2022 jest poprawa jakości życia mieszkańców zdegradowanych obszarów Gminy Tyczyn poprzez ograniczenie wysokiej koncentracji problemów społecznych, gospodarczych i przestrzennych.

Celem strategicznym nr 1 jest aktywna rewitalizacja społeczna w powiązaniu z działaniami infrastrukturalnymi. Posiada on trzy cele operacyjne:

- 1.1. Wprowadzenie na obszary zdegradowane nowych funkcji dedykowanych społeczności lokalnej
- 1.2. Tworzenie oferty usług społecznych odpowiadającej na potrzeby mieszkańców
- 1.3. Zapewnienie dostępu do podstawowych usług warunkujących dobrą jakość życia

Cel te są ściśle powiązane z dziedzictwem kulturowym. W ramach rewitalizacji przewidziano kilka zadań, które mają na celu poprawę jakości odpowiednich czynników wpływających na ogólne zadowolenie mieszkańców, jak i przyjezdnych. Dla dziedzictwa kulturowego najważniejsze to:

- **Rewitalizacja zespołu parkowego w Tyczynie – zadanie realizowane przez Gminę Tyczyn oraz Starostwo Powiatowe w Rzeszowie.** Służyć ma to zadanie następującym celom:

- a) Stworzenie bezpiecznych przestrzeni rekreacyjno -wypoczynkowych dla mieszkańców

- b) Poprawa dostępności oraz jakości terenów rekreacyjnych i zielonych w tym tworzenie nowych, atrakcyjnych przestrzeni oraz kreowanie miejsc spotkań lokalnych społeczności
- c) Propagowanie zdrowego stylu życia i wspieranie oferty ogólnorozwojowych zajęć pozalekcyjnych

- **Rewitalizacja obszaru rynku w Tyczynie wraz z przyległymi uliczkami.** Służyć ma to zadanie następującym celom:

- a) Prowadzenie działań dotyczących walki z patologiami społecznymi oraz przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu

- b) Stworzenie bezpiecznych przestrzeni rekreacyjno -wypoczynkowych dla mieszkańców

- **Przebudowa oficyny zespołu pałacowo-parkowego w Tyczynie i rozbudowa o salę gimnastyczną dla Zespołu Szkół w Tyczynie.** Służyć ma to zadanie następującym celom:

- a) Propagowanie zdrowego stylu życia i wspieranie oferty ogólnorozwojowych zajęć pozalekcyjnych

- b) Poprawa estetyki i uporządkowanie przestrzeni publicznych

5.1.4. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy i Miasta Tyczyn⁷⁷

W dokumencie tym zawarto, że: „Głównymi celami rozwoju przestrzennego gminy i miasta Tyczyn są:

- ochrona istniejących wartości kulturowych i krajobrazu,
- wykorzystywanie walorów środowiska przyrodniczego i jego maksymalna ochrona,
- eliminowanie dotychczasowych zanieczyszczeń środowiska i przeciwdziałanie zanieczyszczaniu środowiska,
- ochrona najlepszych gleb przed zagospodarowaniem nierolniczym i zachowanie kompleksów terenów dla produkcji rolnej bez ich zabudowy,
- wykorzystanie walorów krajobrazu dla funkcji wypoczynkowo-turystycznych,
- przeciwdziałanie dalszemu rozpraszaniu zabudowy,
- tworzenie zwartych obszarów zabudowy o architekturze obiektów dostosowanej do cech regionu i krajobrazu, z funkcjonalnym układem komunikacji wewnętrznej i dogodnymi powiązaniem z otoczeniem, wyposażonych w infrastrukturę techniczną,
- zapewnienie bezpieczeństwa ludzi i mienia na terenach zagrożeń powodziowych i na terenach osuwiskowych,

⁷⁷ *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy i Miasta Tyczyn* w: Uchwała Nr XXXVIII/ 290/02 Rady Miejskiej w Tyczynie z dnia 29 sierpnia 2002 r, wraz z późniejszymi zmianami.

- likwidowanie barier urbanistycznych dla osób niepełnosprawnych,
- rozwój usług publicznych i różnorodnej komercyjnej działalności gospodarczej (usługowej i produkcyjnej, w tym służącej obsłudze rolnictwa),
- rozbudowa powiązań komunikacyjnych wewnętrznych i zewnętrznych oraz modernizacja istniejących,
- rozwój systemów infrastruktury technicznej,
- zwiększenie lesistości obszaru.

Wśród kierunków zagospodarowania i polityki przestrzennej zawarto w punkcie 2. **(Ochrona wartości, zasobów i kształtowanie środowiska przyrodniczego i kulturowego)** podpunkt 2.2. - Środowisko kulturowe i krajobraz - który ściśle nawiązuje do tematyki dziedzictwa i ochrony zabytków. W podpunkcie tym pochyłono się nad zagadnieniem bogactwa przeszłości miasta i gminy Tyczyn i zwrócono uwagę, że należy:

- ochraniać zasoby dziedzictwa kulturowego,
- poprawić stan i funkcjonowanie środowiska kulturowego przez eliminację lub minimalizację zagrożeń i czynników wywołujących te zagrożenia,
- ochraniać istniejący krajobraz i kształtować krajobraz gminy i miasta w warunkach antropopresji.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Tyczyn

Zgodnie z zaleceniami NID rozdział obejmuje zwięzłą charakterystykę dziedzictwa kulturowego na tle zarysu historii gminy. Nie jest to monografia historyczna ani opracowanie etnograficzne.

5.2.1 Zarys historii rozwoju przestrzennego Gminy

W początkowym stadium dziejów człowieka, obszary te były zasiedlane najpewniej dopiero w okresie neolitu. Naturalnie z czasem tych śladów przybywało, choć jak się wydaje znaczący wpływ miał dopiero okres wczesnego średniowiecza, w którym król Kazimierz Wielki zezwolił na powstanie nowego miasta.

W czasie do początku XV w. jednak niewiele jest materialnych i potwierdzonych śladów osadnictwa i z kim należy je wiązać. Jeszcze w początkach tego stulecia niewielu wiedziało cokolwiek o tych terenach – dopiero z 1418 roku pochodzi wzmianka o Borku Starym, w którym to w pierwszą niedzielę po Narodzeniu Pańskim, biskup przemyski poświęcił cmentarz. Własnością polską Tyczyn było najpewniej od samego początku swego istnienia, które ocenia się na XIV wiek.

Pierwsza wzmianka o Tyczynie pochodzi z 14 marca 1368 r., kiedy to wystawiono dokument zezwalający Bartoldowi Tycznerowi na lokację nowego miasta. Ważne informacje pochodzą także z 1423 r., kiedy to król Władysław Jagiełło przekazał czasowo włości tyczyńskie pasierbowi swojej trzeciej żony, Janowi z Jiczyna. Pożary, jak w każdej miejscowości nie szczędziły także i włości tyczyńskich. Niestety, wielokrotnie były one związane z najazdami tatarskimi. Pod koniec wiosny 1624 r. Tatarzy najechali okolice w wyniku czego spłonął kościół w Borku Starym. Tatarzy dali się tak mocno znać lokalnej ludności, że miejsce, gdzie stał do tej pory drewniany kościółek, postanowili nadal „uświęcać” i wybudowali nowy, tym razem kamienny kościół. Udokumentowana jest także informacja już z 1627 r. o pożarze w samym Tyczynie oraz najazdach Szwedów i Siedmiogrodzian, które to spowodowały znaczny ubytek mieszkańców. W 1657 r. w trakcie najazdu Rakoczego na te tereny, także i włości tyczyńskie nie zostały pominięte pożogą. W drugiej połowie XVIII wieku lokalne wsie, jak i sam Tyczyn zaczęły podnosić się z marazmu. Jak ważny był to teren świadczy także to, że praktycznie w każdej z tych miejscowości znajdowała się karczma dworska, folwark lub sam dworek. W XIX wieku rozpoczęła się era rozrostu Rzeszowa, co też miało wpływ dla lokalnej ludności, ponieważ z kamieniołomu w Kielnarowej wydobywano kamień do budowy kamienic między innymi rzeszowskich. Rozpoczęta jeszcze we wcześniejszych wiekach nauka w lokalnych szkoła dotarła najpóźniej do Hermanowej i Kielnarowej, gdzie w odpowiednio w 1845 roku i 1862 wzniesiono pierwsze szkoły. W końcu XIX wieku Tyczyn stawał się coraz ważniejszym ośrodkiem miejskim dla lokalnej ludności, przez co zyskiwał coraz więcej mieszkańców i status miasta utrzymał do dziś. W drugiej połowie wieku XX tereny obecnej gminy zaczęły się unowocześniać, przez co stały się podmiejskimi osiedlami lub wręcz „sypialniami” dla stolicy województwa. Od 1973 r. Gmina Tyczyn jest siedzibą władz gminy i jak do tej pory spełnia swoją rolę.

5.2.2 Krajobraz kulturowy

W rozumieniu ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2016 r., poz. 1330). „Krajobraz kulturowy to przestrzeń, historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze”.

Gmina Tyczyn to obszar położony w południowo-wschodniej części Polski, w województwie podkarpackim, w powiecie rzeszowskim, którego północna część znajduje się na Północnym Podkarpaciu, a południowa na Zewnętrznych Karpatach Zachodnich. Gmina leży po obu stronach drogi krajowej nr 878 oraz po obu stronach rzeki Strug, która

stała się załącznikiem utworzonej inicjatywy kilku gmin pod nazwą „Dolina Strugu”. Położenie na południowy wschód od stolicy Podkarpacia sprzyja rozwojowi gospodarczemu gminy. Usytuowana jest w dorzeczu rzeki Strug. Ukształtowanie terenu gminy jest bardzo zróżnicowane, z przewagą terenów pagórkowatych. Gmina sąsiaduje z gminą Chmielnik, Hyżne, Błażowa, Lubenia i miastem Rzeszów. W latach 1945-1998 miejscowości wchodzące w skład gminy administracyjnie należały do województwa rzeszowskiego. Obszar gminy posiada 76,38 km², na którym zamieszkiwało 11607 mieszkańców (stan na dzień 30.06.2016r.). Gminę Tyczyn zamieszkiwało (za: GUS z 30.12.2016 r.) 50,7% kobiet i 49,3% mężczyzn.

Tyczyn i okoliczne wsie to atrakcyjne tereny przyrodnicze Północnego Podkarpacia oraz Zewnętrznych Karpat Zachodnich, gdzie istnieją doskonałe warunki do uprawiania turystyki pieszej. W okolicy występują punkty widokowe, na które warto się wspiąć. W samej gminie znajduje się wiele cennych zabytków architektury, pamiątek przeszłości oraz pomników.

Ukształtowanie terenu gminy jest bardzo zróżnicowane. Dominują tereny pagórkowate, ale liczne są także rozległe doliny. Krajobraz południowej części gminy bogaty jest w duże skupiska leśne i liczne malownicze punkty. Przez obszar gminy prowadzą szlaki piesze, np. „Dookoła Rzeszowa”, np. Niebieski Szlak z Rzeszowa do Dynowa lub, rowerowy: Kielnarowa-Rzeszów przez Borek Stary i Tyczyn. Zachowane w granicach gminy tereny rekreacyjne sprzyjają tworzeniu szlaków turystycznych pieszych i tak można dotrzeć pieszo z gminy na św. Rocha w Słocinie. Położenie gminy w niewielkiej odległości od terenów stolicy regionu sprawia, że jest to niezwykle ciekawy teren do osiedlania się. Gmina Tyczyn na zachodzie i wschodzie pokryta jest lasami. Obfitują one w wiele gatunków flory i fauny. Są one schronieniem dla zwierząt, gdzie indziej rzadkich lub zupełnie wytępionych. Na terenie Pogórza Dynowskiego skupiły się przykładowe drzewostany buku i jodły, gleby są urodzajne.

Na terenie przyległym do gminy znajduje się Park Krajobrazowy Pogórza Przemyskiego. Najwięcej szlaków turystycznych najbliższych Gminie Tyczyn biegnie właśnie przez niego. W herbie gminy znajduje się przedstawienie św. Katarzyny Aleksandryjskiej, w lewej dłoni trzyma gałązkę palmową, a w prawej skierowany ostrzem w dół miecz.

Podstawowymi „symbolami” gminy są: sanktuarium Maryjne w Borku Starym, zespół kościelny w Tyczynie oraz pałac Wodzickich w Tyczynie, ale na terenie gminy jest także kilka innych ciekawostek turystycznych, jak np. dworki, kapliczka św. Jana Nepomucena w Tyczynie oraz sam Tyczyn.

Gmina Tyczyn ma swój specyficzny i indywidualny charakter, ukształtowany przez środowisko przyrodnicze oraz bogate dziedzictwo kulturowe. Jest ona postrzegana głównie jako kraina bogata historycznie i rejon o atrakcyjnych walorach rekreacyjno - turystycznych. Zasoby przyrodnicze i krajobrazowe, duże zróżnicowanie fizjograficzne, geologiczne, duży procent pagórów, bogactwo flory i fauny występujące na terenie otaczającym gminę stanowią olbrzymi potencjał do rozwoju turystyki i agroturystyki.

5.2.3. Obiekty zabytkowe nieruchome na terenie Gminy Tyczyn

Na terenie Gminy Tyczyn znajdują się obiekty nieruchome. Obiekty te znajdują się zarówno przy głównych drogach, jak i z dala od głównych traktów. Obiekty architektury i budownictwa wpisane do rejestru zabytków na terenie gminy Tyczyn prezentują zróżnicowany stan zachowania. Najlepiej zachowane są obiekty będące własnością kościoła i gminy, poza jednostkowymi przypadkami, są w stanie zadowalającym. W gorszym stanie prezentuje się część zabytków będąca własnością prywatną.

5.2.3.1 Obiekty znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków

Ewidencja obejmuje zabytki znajdujące się na terenie Gminy Tyczyn. Zawiera obiekty wpisane do rejestru zabytków województwa podkarpackiego oraz obiekty znajdujące się na kartach adresowych GEZ (nie figurujące w rejestrze) a także stanowiska archeologiczne z terenu gminy. Ewidencja ta jest podstawą do sporządzenia *Gminnego programu opieki nad zabytkami dla Gminy Tyczyn*.

Zabytki zawarte w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Tyczyn (łącznie liczba 169 zabytków) to przede wszystkim:

- układ przestrzenny wsi (Borek Stary) i urbanistyczny (Tyczyn)
- kapliczki (24 obiekty),
- młyn wodny (1 obiekt)
- studnie (2 obiekty),
- krzyże (11 obiektów),
- dwory (3 obiekty),
- zespoły sakralne (2 obiekty to zespoły kościelne, 1 to zespół klasztorny),
- zespół pałacowy (Tyczyn)

Tab. 1. Zabytki wpisane do Gminnej Ewidencji Zabytków występujące na terenie Gminy Tyczyn

Lp	Woj.	Powiat	Kod	Miejscowość	Obiekt	Ulica	Nr	Lokalizacja	Nr ewid. Dz.	Stan zachowania	Datowanie	Rejestr zabytków
1	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Zespół kościelny - kościół parafialny pw. Św. Piotra i Pawła		337		2058	murowany	1927-1938 r.	
2	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Zespół kościelny - dzwonnica		337		2058	murowana	1888 r.	
3	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Zespół kościelny - ogrodzenie		337		2058	murowane	1927-1934 r.	
4	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Zespół kościelny - plebania		337		2044	drewniana	1914 r.	dec. A-27 z dn. 15.05.2002 r.
5	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Zespół kościelny - stodoła		337		2044	drewniano-murowana	pocz. XX w.	
6	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Kościół pw. Wniebowzięcia NMP - zespół klasztorny OO. Dominikanów		426		2976	murowany	1684-1726 r.	dec. nr A-326 z dn. 28.06.1950 r. i 28.07.2006 r.
7	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Klasztor - zespół klasztorny OO. Dominikanów		426		2976	murowany	1721-1738 r.	dec. nr A-326 z dn. 28.06.1950 r. i

												28.07.2006 r.
8	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Budynek z bramą - zespół klasztorny OO. Dominikanów		426		2976	murowany	1861-1869 r.	dec. nr A-326 z dn. 28.06.1950 r. i 28.07.2006 r.
9	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Cmentarz zakonny dominikanów - zespół klasztorny OO. Dominikanów				2978		kon. XIX w.	dec. nr A-167 z dn. 09.08.2006 r.
10	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Dziedziniec odpustowy - zespół klasztorny OO. Dominikanów				2976	brukowany	2 poł. XVII w.	dec. nr A-326 z dn. 28.06.1950 r. i 28.07.2006 r.
11	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Kaplica pw. św. Anny - zespół klasztorny OO. Dominikanów				2978	murowana	1779 r.	dec. A-167 z dn. 09.08.2006 r.
12	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Kaplica pw. Matki Bożej Bolesnej - zespół klasztorny OO. Dominikanów			na szczycie wzgórza	2976	murowana	1897 r.	dec. nr A-168 z dn. 09.08.2006 r.
13	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Kaplica Krzyża Świętego - zespół klasztorny OO. Dominikanów				2976	murowana	1984 r.	
14	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Kapliczka-grota Matki Bożej z Lourdes - zespół klasztorny OO. Dominikanów				2976	murowano-kamienna	1896 r.	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Tyczyn na lata 2018– 2021

15	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Otoczenie leśne ze starą drogą pielgrzymową - zespół klasztorny OO. Dominikanów			obok kościoła	2976		2 poł. XVII w.	dec. nr A-354 z dn. 04.06.2009 r.
16	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Źródło - zespół klasztorny OO. Dominikanów			obok grotty	2976	murowane kamień	nieokreślone	dec. nr A-354 z dn. 04.06.2009 r.
17	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Kapliczka z rzeźbą św. Michała Archanioła			na starym cmentarzu, obok nr 346	2190	murowana	2 ćw. XIX w.	
18	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Kapliczka z figurą Matki Boskiej			obok nr 47, przy drodze do Dynowa	1694/3	murowana	ok. 1945 r.	
19	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Kapliczka			obok nr 166	1516/1	murowana	2 poł. XIX w.	
20	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Krzyż-pomnik powstańców styczniowych			w centrum wsi, obok nr 89A	1694/3	murowany	1913 r.	
21	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Dwór		68		568/6	murowany	2 poł. XIX w.	
22	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Dom		138		1442/1	drewniany	kon. XIX w.	
23	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Dom		171		1681	drewniany	ok. 1940 r.	
24	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Dom		393		2601	drewniany	4 ćw. XIX w.	
25	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Dom		399		2655	drewniany	kon. XIX w.	
26	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Dom		429		2514/11	drewniany	ok. 1900 r.	
27	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Dom		430		2511/2	drewniany	ok. 1850 r.	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Tyczyn na lata 2018– 2021

28	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Układ przestrzenny wsi						XV, XVII, XVIII-XIX w.	
29	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Cmentarz parafialny				1745		k. XIX w.	
30	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Borek Stary	Stary cmentarz parafialny				2190		XVII w.	
31	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Hermanowa	Kapliczka			obok nr 13	102/4	murowana	ok. poł. XIX w.	
32	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Hermanowa	Kapliczka z rzeźbą Chrystusa Frasobliwego			obok nr 159	1182	murowana	1852 r.	
33	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Hermanowa	Kapliczka z figurą św. Jana Nepomucena			obok nr 212 (szkoły)	824	murowana	ok. poł. XIX w.	
34	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Hermanowa	Kapliczka			obok nr 551, przy drodze z Budziwoja do Przylasku	549	murowana	ok. poł. XIX w.	
35	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Hermanowa	Kapliczka			obok nr 664	2484/1	murowana	2 ćw. XX w. (?)	
36	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Hermanowa	Krzyż Grunwaldu			obok nr 123	290, 1004/1	murowany	1910 r.	
37	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Hermanowa	Dwór - zespół dworski		150		300	murowany	XVIII w., 1 poł. XIX w.	dec. nr A-319 z dn. 22.05.1981 r.
38	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Hermanowa	Kapliczka z figurą Matki Boskiej Niepokalanego Poczęcia - zespół dworski			obok nr 150	299	murowana	2 poł. XIX w.	dec. nr A-319 z dn. 22.05.1981 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Tyczyn na lata 2018– 2021

39	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Hermanowa	Otoczenie - zespół dworski			obok nr 150	300		XVIII w., 1 poł. XIX w.	dec. nr A-319 z dn. 22.05.1981 r.
40	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Hermanowa	Dom		107		1021	drewniany	ok. 1880 r.	
41	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Hermanowa	Dom		709		1746/1	drewniany	2 poł. XIX w.	
42	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Kielnarowa	Młyn wodny			obok nr 77	1372	murowany	XVIII, XIX w.	
43	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Kielnarowa	Kapliczka-figura NMP			przed nr 53A	1250/4	murowana	1910 r.	
44	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Kielnarowa	Kapliczka z figurą św. Jana Nepomucena			obok nr 64	1250/4	murowana	1 poł. XIX w.	
45	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Kielnarowa	Kapliczka			naprzeciwko nr 9, przy drodze do Błażowej	392/2	murowana	1 poł. XIX w. (?)	
46	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Kielnarowa	Kapliczka			naprzeciwko nr 119	962	murowana	ok. poł. XIX w.	
47	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Kielnarowa	Kapliczka			obok nr 154 (153)	1021/3	murowana	ok. 1914 r.	
48	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Kielnarowa	Kapliczka			naprzeciwko nr 315, na Zawodziu, przy drodze Tyczyn-Borek Stary, ul. Zagrody	1516	murowana	kon. XIX-pocz. XX w.	
49	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Kielnarowa	Kapliczka			obok nr 374, na Zawodziu, przy drodze	1692/12	murowana	1930 r.	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Tyczyn na lata 2018– 2021

								do Borku Starego				
50	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Kielnarowa	Kapliczka			obok nr 399, na Królce	1852/ 3	murowana	1920 r.	
51	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Kielnarowa	Dwór - zespół dworski		95		1384/ 3	murowany	XVIII/XIX w.	dec. nr A- 379 z dn. 02.11.1979 r.
52	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Kielnarowa	Otoczenie dworu - zespół dworski		95		1384/ 3		XVIII/XIX w.	dec. nr A- 379 z dn. 02.11.1979 r.
53	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Kielnarowa	Dom Nauczyciela, d. szkoła		53 A		729	murowany	1905-1906 r.	
54	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Kielnarowa	Dom		47		721	drewniany	ok. 1880 r.	
55	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Kielnarowa	Dom, d. służbówka		94		1327/ 3	murowana	XIX w.	
56	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Kielnarowa	Dom		11 1		1217/ 1	drewniany	kon. XIX w.	
57	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Kielnarowa	Dom		11 2		1209/ 1	drewniany	4 ćw. XIX w.	
58	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Kielnarowa	Dom		12 2		964/3	drewniany	pocz. XX w.	
59	podkarpa ckie	rzeszow ski	35- 330	Matysówka	Młyn		30		206	murowany	1 ćw. XX w.	
60	podkarpa ckie	rzeszow ski	35- 330	Matysówka	Kapliczka			obok nr 216, na Łanach	893/1	murowana	1925 r.	
61	podkarpa ckie	rzeszow ski	35- 330	Matysówka	Kapliczka			obok nr 227, na Działach	600	murowana	ok. 1920 r.	
62	podkarpa ckie	rzeszow ski	35- 330	Matysówka	Krzyż			w polach, przy	150/1	metalowy	1934 r., 1980 r.	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Tyczyn na lata 2018– 2021

								granicy ze Słociną, na pn-zach od nowego cmentarza, obok nr 254				
63	podkarpacie	rzeszowski	35-330	Matysówka	Dom		10		59	drewniany	1 ćw. XX w.	
64	podkarpacie	rzeszowski	35-330	Matysówka	Dom		99		690/16	murowany	1928 r.	
65	podkarpacie	rzeszowski	35-330	Matysówka	Dom		254		153	drewniany	ok. poł. XIX w.	
66	podkarpacie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Kościół parafialny pw. Św. Katarzyny i Św. Trójcy - zespół kościelny	Mickiewiczza	3		1723	murowany	1466 r., 1631-1638 r., 1753-1763 r.	dec. nr A-363 z dn. 04.11.1975 r.
67	podkarpacie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dzwonnica I - zespół kościelny	Mickiewiczza	3		1723	murowana	1768 r.	
68	podkarpacie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dzwonnica II - zespół kościelny	Mickiewiczza	3		1723	murowana	1768 r.	
69	podkarpacie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Furtka I w ogrodzeniu - zespół kościelny	Mickiewiczza	3	od ul. Kopernika	1723	murowana	1760-1763 r.	dec. nr A-363 z dn. 04.11.1975 r.
70	podkarpacie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Furtka II w ogrodzeniu - zespół kościelny	Mickiewiczza	3	przy skrzyżowaniu ul. Strażackiej i ul. Kopernika	1723	murowana	1760-1763 r.	dec. nr A-363 z dn. 04.11.1975 r.
71	podkarpacie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Furtka III w ogrodzeniu - zespół kościelny	Mickiewiczza	3	przy skrzyżowaniu ul. Strażackiej i ul.	1723	murowana	1760-1763 r.	dec. nr A-363 z dn. 04.11.1975 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Tyczyn na lata 2018– 2021

								Mickiewicz a				
72	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Ogrodzenie kościół i cmentarza przykościelnego - zespół kościelny	Micki ewicza	3		1723	murowane	1760-1763 r.	dec. nr A- 363 z dn. 04.11.1975 r.
73	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Wikarówka - zespół kościelny	Micki ewicza	3a		1723	murowana	ok. 1760- 1762 r.	dec. nr A- 363 z dn. 04.11.1975 r.
74	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Plebania - zespół kościelny	Micki ewicza	10		1671/ 16	murowana	ok. 1769 r.	dec. nr A- 363 z dn. 04.11.1975 r.
75	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Brama wjazdowa do plebanii - zespół kościelny	Micki ewicza	10		1671/ 16	murowana	ok. 1770 r.	dec. nr A- 363 z dn. 04.11.1975 r.
76	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Ogrodzenie plebanii - zespół kościelny	Micki ewicza	10		1671/ 16	murowane	po 1770 r.	dec. nr A- 363 z dn. 04.11.1975 r.
77	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Cmentarz rzymsko- katolicki	Micki ewicza			1823, 1824, 1826		1840 r.	dec. nr A- 387 z dn. 03.11.1970 r.
78	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Kirkut	Parko wa/Puł anek			1626		prawdopod obnie XVIII w.	
79	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Dom zakonny SS. Dominikanek - zespół zakonny	Św. Krzyż a	3		1161/ 1	murowany	1878 r.	
80	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Figura NMP Niepokalanie	Św. Krzyż	3		1161/ 1	murowany	1925 r. (?)	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Tyczyn na lata 2018– 2021

					Poczętej - zespół zakonny	a						
81	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Ogrodzenie domu zakonnego - zespół zakonny	Św. Krzyża	3		1161/1	murowane	1925 r.	
82	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Budynek szpitala dla ubogich, ob. Przedszkole Zgromadzenia SS. Dominikanek	Grunwaldzka	8		1161/2	murowany	XVII w. (?)	
83	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Pałac Wodzickich zespół pałacowy, ob. Zespół Szkół -	Grunwaldzka	25		1193/9	murowany	1862-1870 r.	dec. nr A-382 z dn. 31.05.1968 r.
84	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Pawilon gościnny z łącznikiem zespół pałacowy, ob. Zespół Szkół -	Grunwaldzka	25		1193/9	murowany	1881 r.	dec. nr A-465 z dn. 31.12.2010 r.
85	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Oficyna mieszkalna zespół pałacowy, ob. Zespół Szkół -	Grunwaldzka	27		1193/9	murowana	1851 r., 1892 r.	dec. nr A-465 z dn. 31.12.2010 r.
86	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Spichlerz zespół pałacowy, ob. CDKiIT -	Grunwaldzka	29		1192/2	murowany	ok. 1820-1851 r.	dec. nr A-327 z dn. 23.09.1983 r.
87	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Brama wjazdowa - zespół pałacowy	Grunwaldzka			1189/1	murowana	1909 r.	
88	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Stajnie cugowe zespół pałacowy, - ob. prywatne przedsiębiorstwo	Grunwaldzka			1193/3	murowane	kon. XIX w.	dec. nr A-382 z dn. 31.05.1968 r.
89	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Studnia - zespół pałacowy	Grunwaldzka		pomiędzy pałacem, a	1193/9	betonowa	kon. XIX w. i 1 poł. XX w.	

								oficyną				
90	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Ogrodzenie parku - zespół pałacowy	Grunw aldzka , Parko wa			1187/ 3, 1187/ 7, 1188, 1189/ 1, 1190, 1193/ 6, 1193/ 7, 1193/ 9	murowane	1909 r.	
91	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Park - zespół pałacowy	Grunw aldzka , Parko wa			1187/ 3, 1187/ 7, 1188, 1189/ 1, 1189/ 2, 1190, 1192/ 1, 1192/ 2, 1193/ 3, 1193/ 4, 1193/ 6,		2 poł. XIX w.	dec. nr A- 382 z dn. 31.05.1968 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Tyczyn na lata 2018– 2021

									1193/ 7, 1193/ 9			
92	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Stajnia z ujeżdżalnią zespół pałacowy, ob. budynek gospodarczy -	Orkan a	3		1188	murowana	kon. XIX w.	
93	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Gorzelnia- zespół pałacowy, ob. budynek szkoły wyższej	Orkan a	5		1195/ 13	murowana	XVIII/XIX w.	
94	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Dom ogrodnika - zespół pałacowy	Orkan a	7		1193/ 8	drewniano- murowany	kon. XIX w.	
95	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Karczma	Grunw aldzka	18		1180	murowana	1915-1920 r.	
96	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Szkoła ludowa, ob. bursa studencka	Koper nika	7		1107	murowana	1880 r.	
97	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Budynek sądu grodzkiego, ob. wypożyczalnia sprzętu rehabilitacyjnego Caritas, archiwum	Św. Krzyż a	12		1034	murowany	1892-1894 r.	dec. nr A- 373 z dn. 19.03.1992 r.
98	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Siedziba Towarzystwa Gimnastycznego "Sokół", ob. apteka	Straża cka	1		1719	murowany	1875-1877 r.	dec. nr A- 371 z dn. 14.04.1983 r.
99	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Kaplica grobowa rodziny Wodzickich (na terenie cmentarza)	Micki ewicza			1826	murowana	1877-1883 r.	
100	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Kapliczka pw. Św. Jana Nepomucena	Grunw aldzka		obok nr 15	601/5	murowana	1872 r.	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Tyczyn na lata 2018– 2021

101	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Kapliczka	Mickiewiczza		obok nr 41A	2126/3	murowana	1872 r.	
102	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Kapliczka Św. Antoniego	Pułank		obok nr 4 (szkoły)	1625	murowana	1 poł. XIX w.	
103	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Kapliczka z figurą św. Michała Archanioła	Zagrody		naprzeciwko nr 13	1849/2	murowana	poł. XVIII w.	
104	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Pomnik Grunwaldu	Rynek			1714	betonowy	1910 r.	
105	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dworek Biskupa Betańskiego	Tyczyn	6		1630/4	murowany	2 poł. XVIII w.	
106	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Cicha	6		702	drewniany	ok. 1880 r.	
107	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Cicha	8		694/1	drewniany	ok. 1910 r.	
108	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Cicha	22		700	drewniany	ok. 1900 r.	
109	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Grunwaldzka	2		1152	murowany	1905 r.	
110	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Grunwaldzka	6		1159/2	murowany kamienno-ceglany	2 poł. XIX w.	
111	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Grunwaldzka	11		1684	murowany	1 ćw. XX w.	
112	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Grunwaldzka	16		1179	murowany	pocz. XX w.	
113	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Grunwaldzka	17		1682/1, 1682/2	murowany	4 ćw. XIX w.	
114	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Grunwaldzka	22		1182	murowany	XIX/XX w.	
115	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Grunwaldzka	24		1183	drewniany	pocz. XX w.	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Tyczyn na lata 2018– 2021

116	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom, ob. poczta	Kiliński	1		1122	murowany	ok. 1930 r.	
117	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Kiliński	4		1036	murowany	kon. XIX w.	
118	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Kiliński	5		1127	murowany	1936 r.	
119	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Kiliński	6		1035/2	murowany	ok. 1910 r.	
120	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Kopernika	1		1111	murowany	2 poł. XIX w.	dec. nr A-370 z dn. 04.07.1985 r.
121	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Kopernika	9		1106	drewniano-murowany	1912 r. lub przed poł XIX w.	
122	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Kopernika	13		1104	murowany	pocz. XX w.	
123	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Kopernika	15		1103	murowany	1915-1920 r.	
124	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Kościuszki	19		1133/9	drewniany	kon. XIX w.	
125	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Kościuszki	21		1131/3	murowany	1890 r.	
126	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Willa	Kościuszki	25		766/3	murowana	1894 r.	
127	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Lasek	6		2339/7	drewniany	1914 r.	
128	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Lasek	27		2365/4	drewniany	1909 r.	
129	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Mickiewicza	2		1715/2	murowany	pocz. XIX w.	
130	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Mickiewicza	14		1728	murowany	pocz. XX w.	
131	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Mickiewicza	18		1739	murowany	XIX/XX w.	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Tyczyn na lata 2018– 2021

132	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Dom	Micki ewicza	21		1084	murowany	pocz. XX w.	
133	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Dom	Micki ewicza	22		1740/ 2	drewniany	1905-1907 r.	
134	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Dom	Micki ewicza	23		1083/ 2	murowany	XIX/XX w.	
135	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Dom	Micki ewicza	24		1742/ 2	drewniano- murowany	pocz. XX w.	
136	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Dom	Micki ewicza	25		1082	drewniany	2 poł. XIX w.	
137	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Dom	Micki ewicza	26		1743/ 2	drewniany	1933 r.	
138	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Studnia	Micki ewicza		obok nr 26	1743/ 2	betonowa	pocz. XX w.	
139	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Dom	Micki ewicza	28		1750/ 1	murowany	ok. 1912 r.	
140	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Dom	Micki ewicza	30		1751	drewniany	XIX/XX w.	
141	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Dom	Partyz antów	2		1752/ 1, 1752/ 2	drewniany	kon. XIX w.	
142	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Dom	Partyz antów	8		1755	drewniany	4 ćw. XIX w.	
143	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Dom	Plac Wolno ści	7		1156	drewniany	kon. XIX w.	
144	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Dom	Podwa le	9		1043/ 2	murowany	ok. 1910 r.	dec. nr A- 365 z dn. 04.08.1981 r.
145	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Dom	Przes myk	3		1174		1 ćw. XX w.	
146	podkarpa ckie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Dom	Rynek	1		1713	murowany	przed 1882 r.	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Tyczyn na lata 2018– 2021

147	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Rynek	2		1712	murowany	przed 1882 r.	
148	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Rynek	3		1711	murowany	1938 r.	
149	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Kamienica z częścią oficyny	Rynek	4		1710	murowany	2 poł. XVIII w., 2 poł. XIX w.	dec. nr A-318 z dn. 11.02.2009 r.
150	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Rynek	6		1708/1	murowany	ok. 1910 r.	
151	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Rynek	7		1707/4	drewniano-murowany	pocz. XIX w.	
152	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Rynek	9		1704	murowany	pocz. XIX w.	
153	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Rynek	11		1151	murowany	pocz. XX w.	
154	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom, ob. budynek NZOZ	Rynek	13		1148/2	murowany	XIX/XX w.	
155	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Rynek	16		1119	murowany	XIX/XX w.	
156	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom, ob. budynek handlowo-usługowy	Rynek	19		1116/2	murowany	kon. XVIII w.	
157	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Rynek	20		1115	murowany	3 ćw. XIX w.	
158	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Rynek	21-22		1114/1, 1114/2	drewniano-murowany	pocz. XIX w.	
159	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Rynek	23		1720	murowany	1912 r.	dec. nr A-374 z dn. 06.01.1988 r.
160	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Kamienica	Rynek	24		1719	murowana	2 poł. XVIII w., 2	dec. nr A-332 z dn.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Tyczyn na lata 2018– 2021

											poł. XIX w.	26.02.2009 r.
161	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Szopena	2		1728	drewniany	ok. 1910 r.	
162	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Szopena	6		1731	drewniany	ok. 1920 r.	
163	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	św. Katarzyny	2		1091	drewniany	XIX/XX w.	
164	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	św. Katarzyny	3		1099/1	drewniany	ok. 1820 r.	
165	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom, ob. przedszkole	Św. Krzyża	14		993/7	murowany	1892 r.	
166	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Tyczer	3		1631/1, 1631/2	drewniany	pocz. XX w.	
167	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Wyzwolenia	2		765/2	murowany	4 ćw. XIX w.	
168	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Zagrody	3		1073/3	drewniany	ok. 1920-30 r.	
169	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Dom	Zagrody	89		890/2	drewniany	1862 r.	
170	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Układ urbanistyczny						1368 r.-XIX w.	dec. nr A-387 z dn. 03.11.1970 r.
171	podkarpackie	rzeszowski	36-020	Tyczyn	Umocnienia ziemne miasta	Kilińskiego/ Podwale/				ziemne	XV w.	dec. nr A-387 z dn. 03.11.1970 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Tyczyn na lata 2018– 2021

						Kości uszek/ św. Katarz yny						
172	podkarp ackie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Domniemany cmentarz epidemiczny				799	ziemne	XVIII w.	
173	podkarp ackie	rzeszow ski	36- 020	Tyczyn	Domniemany cmentarz epidemiczny				802	ziemne	XVIII w.	

5.2.4 Zabytki archeologiczne

Stanowiska archeologiczne to materialne ślady działalności ludzi. W obrębie stanowiska archeologicznego grupują się zazwyczaj pozostałości licznych powstających i zamierających kolejno osad czy cmentarzysk. Stanowią one podstawowe, a często wręcz jedyne źródło wiedzy o najdawniejszej przeszłości. Nawet dla późniejszych czasów, poczynając od średniowiecza, wyniki badań archeologicznych stanowią cenne uzupełnienie przekazów pisanych. W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków, lub przeznaczonych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo Konserwatora Zabytków.

W związku z licznymi zagrożeniami zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2014, poz. 1446, ze zm.) wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania, podlegają ochronie i opiece. W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółowić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, ponieważ może okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic Gminy Tyczyn. Udokumentowane stanowiska archeologiczne (łącznie 62 stanowiska) zgrupowane są na obszarach AZP: 106-

76, 105-78, 105-77, 105-76 i 104-77 obejmują w dużej części ślady osadnicze (49 stanowisk), punkty osadnicze (7 stanowisk), osady (39 stanowiska), i jedno miasto (Tyczyn). Najstarsze z nich datuje się na okres epoki kamienia, mają one duże znaczenie dla potrzeb rozpoznania oraz ochrony najstarszych śladów obecności człowieka i jego form gospodarowania, które od samego początku przyczyniły się do kształtowania krajobrazu kulturowego. Z kolei najmłodsze odkryte ślady pochodzą już z czasów późnego średniowiecza (2 osady i 2 ślady osadnictwa) i nowożytności (2 stanowiska) i stanowią cenny wkład dla poznania dziejów najnowszych.

Tab. 2. Wykaz stanowisk archeologicznych na obszarze Gminy Tyczyn wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków

l.p	Miejscowość	Nr obszaru AZP	Nr stanowiska na obszarze	Nr stanowiska w miejscowości	Chronologia	Funkcja	Uwagi
1	Borek Stary	104-77	35	1	neolit	śląd osadnictwa	
2	Borek Stary	104-77	36	2	neolit	śląd osadnictwa	
3	Borek Stary	104-77	37	3	neolit	śląd osadnictwa	
4	Kielnarowa (gm. Tyczyn) /Chmielnik (gm. Chmielnik)	104-77	16	1/3	neolit (?)	osada (?)	
					prahistoria	osada	
					epoka kamienia	śląd osadnictwa	
					okres nowożytny (?)	śląd osadnictwa	
5	Kielnarowa	104-77	25	2	prahistoria (?), pradzieje	punkt osadniczy	
					wczesne średniowiecze	śląd osadnictwa	
6	Matysówka	104-77	1	1	epoka brązu i okres halsztacki, kultura łużycka	punkt osadniczy	
					okres wpływów rzymskich	śląd osadnictwa	
					prahistoria (?), pradzieje	punkt osadniczy	
					późne średniowiecze i okres nowożytny	punkt osadniczy	
7	Matysówka	104-77	2	2	prahistoria (?), pradzieje	śląd osadnictwa	
					późne średniowiecze	śląd	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Tyczyn na lata 2018– 2021

						osadnictwa	
8	Matysówka	104-77	5	3	prahistoria (?), pradzieje	punkt osadniczy	
9	Matysówka	104-77	14	4	prahistoria (?), pradzieje	punkt osadniczy	
10	Matysówka	104-77	15	5	epoka brązu i okres halsztacki, kultura łużycka	śląd osadnictwa	
11	Tyczyn	104-77	34	3	epoka kamienia	śląd osadnictwa	
					wczesna epoka brązu, kultura trzciniecka	śląd osadnictwa	
					prahistoria (?), pradzieje	punkt osadniczy	
12	Hermanowa	105-76	2	1	neolit	śląd osadnictwa	
					epoka brązu, grupa tarnobrzeska kultury łużyckiej	osada	
					okres wpływów rzymskich	śląd osadnictwa	
13	Hermanowa	105-76	13	5	pradzieje	śląd osadnictwa	
					średniowiecze	śląd osadnictwa	
14	Hermanowa	105-76	14	6	epoka brązu, grupa tarnobrzeska kultury łużyckiej	osada	
					okres wpływów rzymskich	śląd osadnictwa	
15	Hermanowa	105-76	15	7	epoka brązu, grupa tarnobrzeska kultury łużyckiej	osada	
					okres wpływów rzymskich	osada	
16	Hermanowa	105-76	16	8	pradzieje	śląd osadnictwa	
					okres wpływów rzymskich	śląd osadnictwa	
17	Hermanowa	105-76	17	9	pradzieje	śląd osadnictwa	
18	Hermanowa	105-76	18	10	neolit	śląd	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Tyczyn na lata 2018– 2021

						osadnictwa	
19	Hermanowa	105-76	19	3	epoka brązu, grupa tarnobrzeska kultury łużyckiej	osada	
					okres wpływów rzymskich	śląd osadnictwa	
20	Hermanowa	105-76	20	4	epoka brązu, grupa tarnobrzeska kultury łużyckiej	śląd osadnictwa	
					okres wpływów rzymskich	śląd osadnictwa	
21	Tyczyn	105-76	4	1	od XIV w. (od 1368 r.)	miasto	
22	Tyczyn	105-76	42	2	okres wpływów rzymskich	śląd osadnictwa	
					wczesne średniowiecze (VIII/IX w.)	śląd osadnictwa	
23	Tyczyn	105-76	43	4	okres wpływów rzymskich	osada	
24	Tyczyn	105-76	44	5	okres wpływów rzymskich	osada	
25	Tyczyn	105-76	45	6	okres wpływów rzymskich	śląd osadnictwa	
26	Tyczyn	105-76	46	7	pradzieje	śląd osadnictwa	
27	Borek Stary	105-77	21	4	pradzieje	śląd osadnictwa	
28	Borek Stary	105-77	22	5	epoka brązu, kultura trzciniecka	śląd osadnictwa	
					okres wpływów rzymskich	osada	
29	Borek Stary	105-77	23	6	pradzieje	osada	
30	Borek Stary	105-77	24	7	pradzieje	śląd osadnictwa	
31	Borek Stary	105-77	25	8	okres wpływów rzymskich	śląd osadnictwa	
32	Borek Stary	105-77	26	9	okres wpływów rzymskich	osada	
33	Borek Stary	105-77	27	10	pradzieje	śląd osadnictwa	
					neolit	osada	
34	Borek Stary	105-77	28	11	pradzieje	śląd	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Tyczyn na lata 2018– 2021

						osadnictwa	
35	Borek Stary	105-77	29	12	okres wpływów rzymskich	osada	
					późne średniowiecze	śląd osadnictwa	
36	Borek Stary	105-77	30	13	okres wpływów rzymskich	śląd osadnictwa	
37	Borek Stary	105-77	31	14	pradzieje	osada	
38	Borek Stary	105-77	32	15	epoka brązu, grupa tarnobrzeska kultury łużyckiej	osada	
39	Borek Stary	105-77	33	16	epoka brązu, grupa tarnobrzeska kultury łużyckiej	osada	
40	Borek Stary	105-77	34	17	pradzieje	śląd osadnictwa	
41	Borek Stary	105-77	35	18	epoka brązu, grupa tarnobrzeska kultury łużyckiej	śląd osadnictwa	
42	Borek Stary	105-77	36	19	pradzieje	śląd osadnictwa	
43	Borek Stary	105-77	37	20	neolit	osada	
44	Hermanowa	105-77	46	2	epoka kamienia (neolit), kultura pucharów lejkowatych	śląd osadnictwa	
45	Kielnarowa	105-77	4	3	epoka kamienia (neolit), kultura ceramiki wstęgowej rytej	śląd osadnictwa	
46	Kielnarowa	105-77	5	4	epoka brązu, grupa tarnobrzeska kultury łużyckiej	osada	
					pradzieje	śląd osadnictwa	
47	Kielnarowa	105-77	6	5	epoka brązu, grupa tarnobrzeska kultury łużyckiej (faza III)	osada	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Tyczyn na lata 2018– 2021

48	Kielnarowa	105-77	44	6	pradzieje	śląd osadnictwa	
49	Kielnarowa	105-77	45	7	okres wpływów rzymskich	śląd osadnictwa	
50	Kielnarowa	105-77	47	8	okres wpływów rzymskich	osada	
51	Kielnarowa	105-77	48	9	neolit	osada	
					pradzieje	osada	
52	Kielnarowa	105-77	49	10	epoka brązu, grupa tarnobrzeska kultury łużyckiej	osada	
53	Kielnarowa	105-77	50	11	pradzieje	śląd osadnictwa	
					wczesne średniowiecze (przed X w.)	śląd osadnictwa	
					okres nowożytny	śląd osadnictwa	
54	Kielnarowa	105-77	51	12	pradzieje	osada	
					średniowiecze	osada	
55	Kielnarowa	105-77	52	13	pradzieje	osada	
					wczesna epoka brązu, kultura trzciniecka	śląd osadnictwa	
					średniowiecze	śląd osadnictwa	
56	Kielnarowa	105-77	53	14	epoka brązu, grupa tarnobrzeska kultury łużyckiej	osada	
57	Kielnarowa	105-77	54	15	epoka brązu, grupa tarnobrzeska kultury łużyckiej	osada	
					okres wpływów rzymskich	osada	
					średniowiecze	osada	
58	Kielnarowa	105-77	55	16	epoka brązu, grupa tarnobrzeska kultury łużyckiej	osada	
					okres wpływów rzymskich	osada	
					średniowiecze	śląd osadnictwa	
59	Kielnarowa	105-77	56	17	epoka brązu, grupa tarnobrzeska	osada	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Tyczyn na lata 2018– 2021

					kultury łużyckiej (faza III)		
					okres wpływów rzymskich	osada	
					wczesne średniowiecze (VII-IX w.)	osada	
					późne średniowiecze (XIII-XIV w.) i okres nowożytny	osada	
60	Kielnarowa	105-77	57	18	okres wpływów rzymskich	śląd osadnictwa	
					późne średniowiecze	osada	
61	Borek Stary	105-78	37	21	epoka brązu, grupa tarnobrzeska kultury łużyckiej	osada	ewidencyjnie w gminie Chmielnik
62	Hermanowa	106-76	2	11	pradzieje	śląd osadnictwa	

5.2.5 Dziedzictwo niematerialne

W rozumieniu Konwencji UNESCO, której tekst został przyjęty na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Dziedzictwo niematerialne to rodzaj dziedzictwa, który jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne w rozumieniu wspomnianej wyżej Konwencji obejmuje:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako narzędzie przekazu,
- spektakle i widowiska,
- zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki,
- umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

W XXI wieku, w dobie cyfryzacji i postępującej globalizacji, przy powszechnym dostępie do mediów w niektórych regionach dochodzi do zjawiska „zatarcia” cech indywidualnych danego regionu. Społeczność przejmuje zwyczaje „obce” zwykle bardziej popularne. Należy pamiętać, że technologia która może przyczyniać się do uogólnienia regionalnej przestrzeni kulturowej znakomicie sprawdza się jako narzędzie ją promujące i utrwalające.

Na terenie Gminy Tyczyn dziedzictwo niematerialne zostało zachowane i jest szeroko obecne, pielęgnowane i kultywowane. Obiektami kulturotwórczymi są przede wszystkim:

- **Centrum Dziedzictwa Kulturowego i Informacji Turystycznej w Tyczynie**

Centrum Dziedzictwa Kulturowego i Informacji Turystycznej powstało w 2012 roku w murach zabytkowego spichlerza, wchodzącego w skład zespołu pałacowo-parkowego w Tyczynie. Całkowicie odnowiony budynek zawiera salę multimedialną i przestrzeń wystawienniczą, co czyni go idealnym miejscem dla różnorodnych imprez, a także na spędzenia popołudnia. Wewnątrz prezentowana jest stała ekspozycja historyczna i etnograficzna - różnorodne zabytki techniki, przedmioty codziennego użytku, pamiątki i fotografie z przeszłości Ziemi Tyczyńskiej.

- **Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury im. Katarzyny Sobczyk w Tyczynie**

Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury w Tyczynie jest samorządową instytucją działającą na terenie gminy i miasta Tyczyn. Do zadań Ośrodka należy rozpoznawanie, rozbudzanie zainteresowań oraz potrzeb kulturalnych środowiska, przygotowanie do odbioru i tworzenie wartości kulturalnych, kształtowanie wzorców i nawyków aktywnego uczestniczenia w życiu kulturalnym. W M-GOK-u i jego filiach działa 11 zespołów artystycznych, 10 klubów i kół zainteresowań skupiających ok. 600 osób. Ośrodek współpracuje ze wszystkimi szkołami oraz organizacjami pozarządowymi. Placówka jest laureatem wielu nagród, w tym m.in. Ministra Kultury i Sztuki za ochronę kultury i dziedzictwa narodowego (1996 r.).

Na terenie gminy funkcjonują różnego rodzaju stowarzyszenia. Są one samorządnym, dobrowolnym zrzeszeniem o celach niezarobkowych. Cele stowarzyszeń służą szeroko pojmowanym celom społecznym, kulturalnym, oświatowym, ochronie środowiska itp.

Na obszarze gminy działają zarówno kluby sportowe, zespoły pieśni i tańca, jak i inne. Wszystkie te organizacje są stowarzyszeniami, które dynamicznie się rozwijają, co silnie oddziałuje na rozkwit gminy w różnych dziedzinach życia. Wśród wielu z nich, warto wymienić choć kilka:

- Towarzystwo Miłośników Ziemi Tyczyńskiej
- Parafialny Zespół Caritas przy Parafii p. w. św. Katarzyny w Tyczynie
- Stowarzyszenie Trzeźwościowe „Wyzwolenie” Doliny Strugu z siedzibą w Tyczynie
- Ludowy Klub Sportowy „JAR” w Kielnarowej
- Ludowy Klub Sportowy „HERMAN” w Hermanowej
- Miejski Klub Sportowy „STRUG” w Tyczynie
- Ludowy Klub Sportowy „START” w Borku Starym
- Ochotnicza Straż Pożarna w Borku Starym, Hermanowej, Kielnarowej i Tyczynie

5.3 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Na terenie Gminy Tyczyn znajdują się obiekty zainteresowania konserwatorskiego. Na szczególną uwagę zasługują tutaj pojedyncze formy obiektów np. zespół klasztorny w Borku Starym, krzyże, zagrody, układy przestrzenne wsi i kapliczki. Przedmiotami zainteresowania konserwatorskiego są wszystkie obiekty wpisane do ewidencji zabytków oraz tereny cenne przyrodniczo znajdujące się pod ochroną.

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 8 listopada 2017 r. (Dz. U. z 2017 r., poz. 2187), formami ochrony zabytków są:

1. wpis do rejestru zabytków;
2. uznanie za pomnik historii;
3. utworzenie parku kulturowego;
4. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego;

Rejestr zabytków dla danego województwa prowadzony jest przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków. Podstawą wpisu jest decyzja wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydana z urzędu, na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Jak wynika z ustawy, do rejestru mogą być wpisywane także inne elementy takie jak otoczenie zabytku wpisanego do rejestru oraz nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku.

Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków. Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

Wykaz zabytków wpisanych do REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH województwa podkarpackiego

L.p.	Nazwa zabytku wpisanego do rejestru, miejsce lokalizacji	Numer i data wpisu do rej. zab./lokalizacja
1.	Zespół Klasztorny OO. Dominikanów - kościół p.w. Wniebowzięcia NMP	A-41 z 28.06.1950 r. i A-326 z 28.07.2006 r./ w Borku Starym
2.	Zespół Klasztorny OO. Dominikanów – klasztor	A-41 z 28.06.1950 r. i A-326 z 28.07.2006 r./ w Borku Starym
3.	Budynek z bramą - zespół klasztorny OO. Dominikanów	A-41 z 28.06.1950 r. i A-326 z 28.07.2006 r./ w Borku Starym
4.	Zespół kościelny - plebania	A-27 z 15.05.2002 r. / w Borku Starym
5.	Dziedziniec odpustowy - zespół klasztorny OO. Dominikanów	A-41 z 28.06.1950 r. i A-326 z 28.07.2006 r./ w Borku Starym
6.	Kaplica pw. Matki Bożej Bolesnej - zespół klasztorny OO. Dominikanów	A-167 z 09.08.2006 r. / w Borku Starym
7.	Kaplica pw. św. Anny - zespół klasztorny OO. Dominikanów	A-167 z 09.08.2006 r. / w Borku Starym
8.	Źródło - zespół klasztorny OO. Dominikanów	A-354 z 04.06.2009 r. / w Borku Starym
9.	Otoczenie leśne ze starą drogą pielgrzymkową - zespół klasztorny OO. Dominikanów	A-354 z 04.06.2009 r. / w Borku Starym
10.	Cmentarz zakonny dominikanów -	A-167 z 09.08.2006 r. / w Borku Starym

	zespół klasztorny OO. Dominikanów	
11.	Otoczenie - zespół dworski	A-319 z 22.05.1981 r. / w Hermanowej
12.	Kapliczka z figurą Matki Boskiej Niepokalanego Poczęcia - zespół dworski	A-319 z 22.05.1981 r. / w Hermanowej
13.	Dwór - zespół dworski	A-319 z 22.05.1981 r. / w Hermanowej
14.	Dwór - zespół dworski	A-379 z 02.11.1979 r. / w Kielnarowej
15.	Otoczenie dworu - zespół dworski	A-379 z 02.11.1979 r. / w Kielnarowej
16.	Układ urbanistyczny	A-387 z 03.11.1970 r. / Tyczyn
17.	Kościół parafialny pw. Św. Katarzyny i Św. Trójcy - zespół kościelny	A-363 z 04.11.1975 r. / w Tyczynie, ul. Mickiewicza 3
18.	Wikarówka - zespół kościelny	A-363 z 04.11.1975 r. / w Tyczynie, ul. Mickiewicza 3a
19.	Ogrodzenie kościoła i cmentarza przykościelnego - zespół kościelny	A-363 z 04.11.1975 r. / w Tyczynie, ul. Mickiewicza 3
20.	Furtka I, II i III w ogrodzeniu - zespół kościelny	A-363 z 04.11.1975 r. / w Tyczynie, ul. Mickiewicza 3
21.	Plebania - zespół kościelny	A-363 z 04.11.1975 r. / w Tyczynie, ul. Mickiewicza 10
22.	Brama wjazdowa do plebanii - zespół kościelny	A-363 z 04.11.1975 r. / w Tyczynie, ul. Mickiewicza 10
23.	Ogrodzenie plebanii - zespół kościelny	A-363 z 04.11.1975 r. / w Tyczynie, ul. Mickiewicza 10
24.	Cmentarz rzymsko-katolicki	A-387 z 03.11.1970 r. / w Tyczynie, ul. Mickiewicza
25.	Budynek dawnego sądu grodzkiego, ob. Wypożyczalnia sprzętu rehabilitacyjnego Caritas, archiwum	A-373 z 19.03.1992 r. / w Tyczynie, ul. Św. Krzyża 12
26.	Siedziba Towarzystwa Gimnastycznego "Sokół", ob. apteka	A-371 z dn. 14.04.1983 r. / w Tyczynie, ul. Strażacka 1
27.	Pałac Wodzickich, ob. Zespół Szkół - zespół pałacowy	A-382 z 31.05.1968 r. / w Tyczynie, ul. Grunwaldzka 25
28.	Pawilon gościnny z łącznikiem, ob. Zespół Szkół - zespół pałacowy	A-465 z 31.12.2010 r. / w Tyczynie, ul. Grunwaldzka 25
29.	Oficyna mieszkalna, ob. Zespół Szkół - zespół pałacowy	A-465 z 31.12.2010 r. / w Tyczynie, ul. Grunwaldzka 27
30.	Stajnie cugowe, ob. Prywatne przedsiębiorstwo	A-382 z 31.05.1968 r. / w Tyczynie, ul. Grunwaldzka
31.	Spichlerz, ob. CDKiIT - zespół pałacowy obecnie CDKiIT	A-327 z 23.09.1983 r. / w Tyczynie, ul. Grunwaldzka 29
32.	Park - zespół pałacowy	A-382 z 31.05.1968 r. / w Tyczynie, ul. Grunwaldzka i Parkowa
33.	Dom	A-370 z 04.07.1985 r. / w Tyczynie, ul. Kopernika 1
34.	Dom	A-318 z 04.08.1981 r. / w Tyczynie, ul. Podwale 9
35.	Dom	A-374 z 06.01.1988 r. / w Tyczynie, ul. Rynek 23
36.	Kamienica z częścią oficyny	A-318 z dn. 11.02.2009 r. / w Tyczynie, ul. Rynek 4
37.	Kamienica	A-332 z 26.02.2009 r. / w Tyczynie, ul. Rynek 24
38.	Umocnienia ziemne miasta	A-387 z 03.11.1970 r. / Tyczyn

5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad

zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. 2016 poz. 1330). Gminy mają dbać między innymi o „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

Zakres gminnej ewidencji zabytków:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- stanowiska archeologiczne;
- historyczne układy ruralistyczne wsi, historyczne układy urbanistyczne miasta;
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez burmistrza (prezydenta miasta, wójta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Informacje o zabytkach nieruchomych, które powinna zawierać karta adresowa, określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych zagranicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2011 nr 113 poz. 661).

Gminna ewidencja zabytków jest jedną z form ochrony zabytków wymienionych w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 28 listopada 2017 r. (t. j. Dz. U. 2017 poz. 2187) oraz zgodnie z art. 21 jest podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami. Dodatkowo ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U. 2010 nr 75 poz. 474) istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o warunkach zabudowy i lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Zestawienie obiektów GEZ zamieszczone jest w rozdziale **5.2.3.1.**

5.5 Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Na obszarze Gminy Tyczyn znajdują się obiekty zabytkowe o różnej randze. Zabytkami o najwyższym znaczeniu dla gminy będą obiekty wpisane do rejestru zabytków, ale także zabytki nie objęte ochroną prawną lecz uwzględnione w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Ze względu na przedstawianą wartość historyczną i turystyczną być może w przyszłości zostaną ujęte w rejestrze. Obiektami o najwyższym znaczeniu dla gminy są:

1. Zespół klasztorny ojców dominikanów w Borku Starym

Wpis do rejestru zabytków:

nr A-326 z 28.06.1950 r. i 28.07.2006 r.

Sanktuarium przy zespole klasztorным ojców dominikanów w Borku Starym usytuowane jest na zboczu wzgórza (314,2 m n.p.m.), wysoko ponad doliną Strugu. W 1418 roku były tu już dwie kaplice – NMP i św. Krzyża. W 1670 roku osiedli w Borku dominikanie, którzy na początku XVIII stulecia wzniesli tu drewniany klasztor oraz kościół Wniebowzięcia NMP i św. Jacka. Na frontonie świątyni, nad głównym wejściem, znajdują się figury św. Dominika i św. Franciszka. W pierwszej połowie XVIII wieku drewniany klasztor zastąpiono murowanym. Do sanktuarium należą także dwie kaplice.

2. Dom przy ul. Rynek 23 w Tyczynie

Wpis do rejestru zabytków:

A-374 z 06.01.1988 r.

3. Dom przy ul. Podwale 9 w Tyczynie

Wpis do rejestru zabytków:

A-365 z 04.08.1981 r.

4. Siedziba Towarzystwa Gimnastycznego "Sokół", ob. Apteka w Tyczynie

Wpis do rejestru zabytków:

A-371 z 14.04.1983 r.

5. Park - zespół pałacowy w Tyczynie

Wpis do rejestru zabytków:

A-382 z 31.05.1968 r.

6. Spichlerz - zespół pałacowy w Tyczynie ob. CDKiIT

Wpis do rejestru zabytków:

A-327 z 23.09.1983 r.

7. Pawilon gościnny z łącznikiem - zespół pałacowy w Tyczynie, ob. Zespół Szkół -

Wpis do rejestru zabytków:

A-465 z 31.12.2010 r.

8. Cmentarz rzymsko-katolicki w Tyczynie

Wpis do rejestru zabytków:

A-387 z dn. 03.11.1970 r.

9. Zespół kościelny w Tyczynie

Wpis do rejestru zabytków:

A-363 z 04.11.1975 r.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.

6.1. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego – Analiza SWOT

Dla potrzeb lepszej diagnozy stanu istniejącego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz w celu sformułowania priorytetów działań władz samorządowych opracowano analizę SWOT dla Gminy Tyczyn.

Mocne Strony Gminy Tyczyn	Słabe strony Gminy Tyczyn
- położenie w pobliżu przejścia granicznego (50 i 65 km), - dostępność funduszy europejskich w ramach programów operacyjnych - duże wartości przyrodniczo-krajobrazowe gminy i terenów sąsiednich - walory turystyczno-krajobrazowe (Hyżniańsko-Gwoźnicki Obszar Chronionego Krajobrazu) - wzrost zainteresowania zewnętrznych inwestorów lokalizacją inwestycji w gminie skutkujących poprawą lokalnego rynku pracy - występowanie na terenie Gminy zabytków świeckich i sakralnych, - zachowane obiekty sakralne i nekropolie o wysokiej wartości kulturowej, - utrzymanie w dobrym stanie większości obiektów sakralnych oraz obiektów użyteczności publicznej, - odbywające się regularnie imprezy kulturalne, - lokalne tradycje i zwyczaje, kultywowane wśród mieszkańców, - bogactwo przyrodnicze.	- zaniedbania w zakresie stanu technicznego części obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków, - trudności finansowe właścicieli obiektów zabytkowych, - niewielkie zrozumienie społeczne dla problematyki ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego, - niewielka popularyzacja wiedzy z zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego, - brak środków na prowadzenie dokładnych badań archeologicznych, architektonicznych i historycznych, - brak bazy turystyczno-noclegowej, - deprecjacja posiadanych zasobów, - brak promocji gospodarczej i turystycznej, - niewystarczające środki finansowe na inwestycje
Szanse Gminy Tyczyn	Zagrożenia Gminy Tyczyn

- wzmocnienie więzi społecznych i kulturowych mieszkańców, - restauracja obiektów zabytkowych, - zwiększanie udziału funduszy prywatnych w pracach związanych z ochroną zabytków (współpraca z obecnymi właścicielami nieruchomości), - udostępnianie obiektów atrakcyjnych turystycznie, - rewitalizacja wybranych miejsc na terenie gminy, - rozwijanie świadomości kulturowo-historycznej i ekologicznej mieszkańców (budowa ścieżek edukacyjnych, ustawienie tablic informacyjnych przy zabytkach oraz tablic prowadzących do zabytków); - promowanie krajobrazu kulturowego Gminy, - rozwój szlaków turystycznych, - promocja produktów regionalnych i utrzymanie ich wysokiej jakości	- niewystarczająca promocja gminy wynikająca z małej liczby organizacji pozarządowych, które zajmują się tą sferą działalności, - brak strategii rozwoju turystyki, - brak środków mogących zapobiec postępującej degradacji wielu obiektów zabytkowych, - rosnące koszty renowacji i konserwacji obiektów zabytkowych, - wysokie koszty zachowania odrestaurowanych zabytków, konieczność poniesienia dużych nakładów na rewitalizację obiektów zabytkowych, - skumulowanie wydatków związane ze złym i bardzo złym stanem obiektów zabytkowych zagrożonych destrukcją, - niedostatek środków publicznych na rewitalizację, - obniżenie się poziomu świadomości społecznej odnośnie walorów obiektów zabytkowych i ich znaczenia dla rozwoju gminy, - brak potencjalnych inwestorów
---	--

6.2 Podsumowanie analizy SWOT

Oddziaływanie słabych stron miasta jest wielokrotnie silniejsze niż mocnych stron. Silne strony Gminy Tyczyn mogą w pewnym (ale tylko niewielkim) stopniu wzmacniać niektóre szanse zewnętrzne gminy. Obecne silne strony Gminy nie są w stanie samodzielnie zredukować zagrożeń stojących przed miastem – są na to po prostu zbyt słabe. Zagrożenia można nieco zredukować skuteczniejszą promocją gminy (rozumianą jednak wyłącznie - jak wyżej, czyli szeroko). Można też próbować, dysponując obecnym potencjałem, w nieco wolniejszym tempie tracić dystans do gmin konkurencyjnych.

7. Założenia programowe

Celem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Tyczyn jest:

Poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych oraz ich ochrona i rewaloryzacja realizowana zarówno przez Gminę jak i przez prywatnych właścicieli obiektów w celu zachowania ład przestrzennego oraz rozwoju turystyki i szeroko

rozumianej gospodarki, co w konsekwencji zaowocuje utrwaleniem poczucia tożsamości społeczności lokalnej.

Poniżej zamieszczono zestawienie priorytetów, kierunków działań i zadań Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Tyczyn.

Priorytety są wobec siebie równoważne, co oznacza że poszczególne zadania w ramach różnych priorytetów można realizować równolegle. Poszczególne zadania w ramach danych kierunków działań powinny być realizowane w kolejności, która przyniesie jak najlepsze efekty. Określenie takiej kolejności wiąże się z wieloma zmiennymi czynnikami takimi jak; zasoby kadrowe, zasoby finansowe, nastroje społeczne, polityka gospodarcza itd.

Priorytety tematyczne:

- Priorytet I: Ochrona, opieka i wyeksponowanie obiektów zabytkowych oraz walorów krajobrazu kulturowego gminy,
- Priorytet II: Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego,
- Priorytet III: Edukacja i szerzenie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym,
- Priorytet IV: Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego Gminy Tyczyna.

Priorytet I: Ochrona, opieka i wyeksponowanie obiektów zabytkowych oraz walorów krajobrazu kulturowego gminy

A. Ochrona i opieka nad zabytkami i krajobrazem kulturowym

Kierunki działań	Zadania
I. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.	1. Informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na ich remonty, 2. Opracowanie programu inwentaryzacji obiektów zabytkowych (ze szczególnym uwzględnieniem architektury charakterystycznej dla regionu), 3. Wykonanie niezbędnych badań i prac, w tym konserwatorskich w odniesieniu do obiektów zabytkowych, 4. Konsekwentne wdrażanie zapisów dokumentów programowych w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego gminy, 5. Przestrzeganie ustaleń zawartych w dokumentach prawa miejscowego w odniesieniu do obiektów zabytkowych, 6. Merytoryczna pomoc właścicielom zabytków w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na ich odnowę, 7. Aktywne zachęcanie sektora prywatnego do zagospodarowania obiektów zabytkowych, 8. Stworzenie możliwości ulg podatkowych bądź zwolnień z podatku od nieruchomości dla właścicieli remontujących zewnętrzne elementy budynków zabytkowych, 9. Interwencja władz Gminy przy rażących naruszeniach prawa budowlanego głównie dotyczących rozbudowy i przebudowy zmieniającej bryłę obiektów lub ich charakterystycznych elementów, 10. Kontrola stanu zachowania i zabezpieczenia obiektów zabytkowych, 11. Okresowa analiza sposobów wykorzystania i udostępniania zabytków.

II. Sprawowanie opieki nad zachowanymi zabytkami i ich otoczeniem.	1. Prowadzenie przez Urząd Gminy bieżących działań mających na celu utrzymanie substancji zabytkowej obiektów wpisanych do rejestru zabytków, będących własnością Gminy Tyczyn, 2. Tworzenie strefy ochrony otuliny zabytków wpisanych do rejestru zabytków, 3. Opracowanie planu systematycznych kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach gminnych (Umocnienia ziemne w Tyczynie, ogrodzenie domu zakonnego w Tyczynie, otoczenie dworskie w Hermanowej, kirkut w Tyczynie) 4. Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy, 5. Odpowiednie utrzymanie otoczenia zabytków, 6. Wypracowanie metod pozwalających na kontrolę nad umieszczaniem na obiektach zabytkowych nie wpisanych do rejestru tablic szyldów i reklam i dostosowanie ich do kompozycji architektonicznej i charakteru budynku, 7. Zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą.
III. Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego.	1. Włączanie problemów ochrony zabytków do zadań strategicznych, wynikających z koncepcji i planów rozwoju gminy, 2. Aktualizacja miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, szczególnie obszarów o dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi, 3. Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną w planach zagospodarowania przestrzennego (przede wszystkim w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji), 4. Uaktualnienie stref ochrony stanowisk archeologicznych na załącznikach graficznych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, 5. Walka z samowolami budowlanymi, 6. Ochrona panoram oraz przedpoli widokowych poszczególnych obiektów, zespołów bądź układów.

IV. Dbanie o stan i porządek przy cmentarzach z obszaru gminy.	1. Prowadzenie bieżących prac porządkowych przy cmentarzach, 2. Renowacja zabytkowych nagrobków, 3. Inwentaryzacja zabytkowych nagrobków.
B. Wyeksponowanie zabytków i krajobrazu kulturowego	
Kierunki działań	Zadania
I. Prezentacja zabytków i określenie ich miejsca w przestrzeni.	1. Opracowanie planu/mapy gminy z oznaczonymi obiektami zabytkowymi w formie tablicy umieszczonej w centralnym punkcie gminy, 2. Opracowanie szczegółowych planów/map miejscowości z oznaczonymi obiektami zabytkowymi w formie tablicy umieszczonej w centralnym punkcie miejscowości, 3. Oznakowanie obiektów zabytkowych i obiektów mających wartość historyczną tablicami informacyjnymi.
II. Udostępnianie zabytków nieruchomych.	1. Przeprowadzenie spotkań z właścicielami obiektów zabytkowych w celu ustalenia możliwości i zasad ich udostępniania, 2. W miarę możliwości stałe bądź okresowe udostępnianie obiektów zabytkowych dla celów turystycznych i promocyjnych, 3. W miarę możliwości organizowanie imprez lokalnych w obiektach zabytkowych bądź ich otoczeni.
III. Prezentacja zabytków po zmroku.	1. Wykonanie energooszczędnej iluminacji najciekawszych zabytków.
Priorytet II: Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego	
Kierunki działań	Zadania
I. Promocja i popularyzacja zabytków nieruchomych.	1. Publikowanie materiałów reklamowych i turystycznych opisujących istniejące zabytki w gminie, 2. Opracowanie mapy zabytków gminy, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa, 3. Opracowanie informatora o zabytkach i obiektach posiadających wartość historyczną, 4. Popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach, 5. Popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach.

II. Promocja i popularyzacja spuścizny historycznej i krajobrazu kulturowego.	1. Wprowadzenie do kalendarza imprez kulturalnych przedsięwzięć, związanych z promowaniem walorów historycznych gminy, 2. Wspieranie organizacji i stowarzyszeń w opracowaniu i publikowaniu materiałów dotyczących historii i zabytków gminy, 3. Utworzenie gminnego systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego, 4. Dopracowanie szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, samochodowych) wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego.
III. Ułatwienie dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy.	1. Aktualizacja i rozszerzenie informacji o obiektach zabytkowych na stronie internetowej Urzędu Miejskiego, 2. Publikacja artykułów o tematyce historii regionu na internetowej stronie gminy po uprzednim uzyskaniu zgody od autorów
Priorytet III: Edukacja i szerzenie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym	
Kierunki działań	Zadania
I. Szerzenie wiedzy - działania informacyjne.	1. Udostępnianie zainteresowanym posiadanych informacji i dokumentacji historycznej bądź danych bibliograficznych, 2. Wypracowanie możliwości, publikacji krótkich artykułów o tematyce dziedzictwa kulturowego regionu na łamach popularnej regionalnej prasy codziennej.
II. Szerzenie wiedzy - działania promocyjne.	1. Inicjowanie i organizowanie obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa, 2. Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów (np. z historii regionu) i wystaw (w szczególności fotograficznych i malarskich), 3. Opracowanie cyklu szkoleń wraz z materiałem poglądowym skierowanego do mieszkańców i właścicieli obiektów zabytkowych, mających na celu promowanie standardów w zakresie rewaloryzacji i remontowania obiektów zabytkowych oraz możliwości pozyskiwania funduszy na ten cel, 4. Ustanowienie i przyznawanie nagrody za osiągnięcia w dziedzinie rozpowszechniania i ochrony kultury materialnej gminy (w tym projektów maturalnych i prac magisterskich i dyplomowych).

III. Edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.	1. Informowanie młodzieży szkolnej o zasobach krajobrazu kulturowego gminy, 2. Włączenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach podstawowych i wyższych 3. Zorganizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek po najciekawszych i najważniejszych miejscach w gminie oraz przedstawienie dzieciom i młodzieży jak największej liczby obiektów zabytkowych, 4. Organizowanie szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.
Priorytet IV: Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego Gminy Tyczyn	
Kierunki działania	Zadania
I. Monitoring zasobów, systematyczna aktualizacja i uzupełnianie gminnej ewidencji zabytków.	1. Rozpoznawanie i wprowadzenie do ewidencji zmian powstałych w wyniku rozbiórek, 2. Uzupełnienie kart adresowych zabytków w gminnej ewidencji o uzyskane dane na temat remontów i przebudów, 3. Wystąpienie do wojewódzkiego konserwatora zabytków z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków cennych obiektów wyłonionych w oparciu o debatę władz gminy z WUOZ, 4. Aktualizacja miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i Zmiany Studium Uwarunkowań i Kierunków, Zagospodarowania Przestrzennego – wykreślenie obiektów nieistniejących i dodanie zabytków wpisanych do gminnej ewidencji.
II. Gromadzenie informacji i materiałów o przeszłości gminy.	1. Stworzenie ogólnodostępnego kanału zbierania informacji o zabytkach znajdujących się w rękach prywatnych, 2. Gromadzenie materiałów archiwalnych (tj.: starych zdjęć, map itp.) ilustrujących dawny obraz przestrzeni gminy.
III. Rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych.	1. Finansowanie wykonania kart ewidencyjnych zabytków nieruchomych dla obiektów zagrożonych, 2. Prowadzenie, wspieranie i w miarę możliwości finansowanie działań dokumentujących dziedzictwo kulturowe gminy (m.in.: badania archeologiczne, historyczne i archiwalne).

Wprowadzenie w życie Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami wymaga zaangażowania władz gminy oraz pracowników samorządowych odpowiedzialnych za sprawy związane z ochroną i opieką nad zabytkami. Efektywnym rozwiązaniem jest powoływanie przy burmistrzu, zespołu, którego członkowie byłiby konsultantami w trakcie realizacji założeń Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.

Optymalny skład zespołu powinien zostać stworzony w oparciu o osoby:

1. doświadczone w pozyskiwaniu środków z różnego rodzaju funduszy,
2. mające styczność z kulturą i edukacją zwłaszcza w kręgach młodzieży,
3. posiadające wiedzę z dziedziny historii regionu i architektury,
4. osoby doświadczone w dziedzinie ochrony i opieki nad zabytkami,
5. posiadające realną wiedzę o mieszkańcach gminy i łatwość nawiązywania kontaktów w celach służących aktualizacji GEZ i wdrażaniu GPOnZ głównie wśród właścicieli prywatnych.

8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem powołującym Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest samorząd gminny. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań podjętych przez struktury gminy oraz (pośrednio) poprzez współpracę z podmiotami władającymi obiektami zabytkowymi. W kwestiach edukacyjnych i promocyjnych kluczową rolę będą odgrywać także mieszkańcy bezpośrednio nie związani z zabytkami i dziedzictwem kulturowym.

W odniesieniu do lokalnej społeczności pielęgnowanie tradycji zawartej w zabytkach ma ścisły związek z kształtowaniem poczucia własnej wartości. W odniesieniu do podmiotów gospodarczych dobra kultury jakimi są zabytki mają potencjalnie dużą wartość marketingową.

Zakłada się, że w realizacji powyżej zredagowanego gminnego programu opieki nad zabytkami wykorzystane zostaną instrumenty prawne, finansowe i społeczne.

- Instrumenty finansowe:

- ✓ Dotacje
- ✓ Subwencje
- ✓ Dofinansowania
- ✓ Nagrody
- ✓ Zachęty finansowe dla właścicieli obiektów zabytkowych
- ✓ Korzystanie z funduszy Unii Europejskiej

- Instrumenty prawne:

- ✓ Programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego

- ✓ Dokumenty wydawane przez Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych
- ✓ Uchwały właściwych terytorialnie samorządów odnoszące się do zagadnień regulujących kształtowanie przestrzeni
- ✓ Uchwalenie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego zawierających ustalenia dotyczące ochrony obiektów zabytkowych
- ✓ Wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków najcenniejszych obiektów
- Instrumenty społeczne:
 - ✓ Edukacja kulturowa
 - ✓ Informacja
 - ✓ Współpraca
 - ✓ Współdziałanie z organizacjami społecznymi
 - ✓ Działania służące tworzeniu miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami
- Koordinacja:
 - ✓ Strategie rozwoju gminy
 - ✓ Plany rozwoju lokalnego
 - ✓ Programy prac konserwatorskich
 - ✓ Programy ochrony środowiska
 - ✓ Studia i analizy, koncepcje zrównoważonego rozwoju
 - ✓ Plany rewitalizacji
 - ✓ Współpraca z ośrodkami naukowymi
- Instrumenty kontrolne:
 - ✓ Aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków
 - ✓ Monitorowanie stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

9. Zasady oceny realizacji programu

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o opiece nad zabytkami i ochronie zabytków (Dz. U. z 2014 r. Nr poz. 1446 z późn. zm.) nakłada na a obowiązek sporządzania sprawozdań z realizacji programu co 2 lata. Sprawozdanie jest następnie przedkładane Radzie Gminy. Winno zawierać informację o zmianach zachodzących w Gminnej Ewidencji Zabytków i Rejestrze Zabytków; ponadto dane o podejmowanych działaniach na rzecz opieki nad zabytkami a także o postulatach mieszkańców i właścicieli obiektów dotyczących ochrony obiektów zabytkowych i dziedzictwa kulturowego.

Proponowane wskaźniki:

- ✓ liczba działań, projektów związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego,
- ✓ liczba obiektów poddanych pracom rewaloryzacyjnym, konserwatorskim,
- ✓ liczba działań, projektów związanych z edukacją kulturową,
- ✓ liczba działań, projektów związanych z promocją obiektów zabytkowych,
- ✓ liczba opracowanych prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego),
- ✓ liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych,
- ✓ liczba utworzonych / zmodernizowanych szlaków turystycznych, tras rowerowych, konnych,
- ✓ liczba wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników),
- ✓ liczba utworzonych / zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej,
- ✓ zmiany ilości obiektów zabytkowych (rozbiórki, renowacje, kolejne wpisy do GEZ),
- ✓ poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- ✓ poziom (w %) objęcia terenu gminy wykonanymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- ✓ zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi

10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Obowiązującym wyznacznikiem sposobu finansowania opieki nad zabytkami są zasady zawarte w Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Nakładają one obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku.

Zadania związane z opieką nad zabytkami mogą być finansowane m. in. z następujących źródeł:

- ✓ Dotacje na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych udzielane przez Ministra Właściwego ds. Kultury,
- ✓ Programy Operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- ✓ Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- ✓ Dotacje na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych udzielane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- ✓ Dotacje wojewódzkie ,
- ✓ Dotacje powiatowe,
- ✓ Dotacje gminne,
- ✓ Dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji – Fundusz Kościelny,
- ✓ Fundusz Samorządowy Województwa Podkarpackiego,
- ✓ Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko (2014-2020),
- ✓ Środki Unii Europejskiej.

Arkadia Firma Archeologiczna

OFERTA

nadzory i badania archeologiczne

poprzedzające inwestycje, ratownicze, rozpoznawcze i weryfikacyjne

dokumentacja zabytków ruchomych i nieruchomych

opracowania wyników badań

gminne programy ochrony zabytków

Katarzyna Anna Oleszek

ul. Sympatyczna 18/29

35-314 Rzeszów

NIP: 948-231-01-80

tel: 662 152 589

www.archeologia-arkadia.pl

Gmina Tyczyn
Rynek, 36-020 Tyczyn
Tel. +48 17 221 92 11
www.tyczyn.pl

Numer załącznika

Uchwała numer X.71.19 “Uchwała w sprawie uchwalenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Tyczyn na lata 2018-2021.” została podjęta następującą proporcją głosów: jestem za 13, jestem przeciw 0, wstrzymuję się 0.

Uchwała została podjęta w trybie jawnym, zwykłą większością głosów.
Data i godzina głosowania: 24.05.2019 09:28:40

Radni zagłosowali jak poniżej:

Jestem za	
1.	<i>Jadwiga Czarnik</i>
2.	<i>Anita Drązek</i>
3.	<i>Ryszard Fornal</i>
4.	<i>Damian Fudali</i>
5.	<i>Ryszard Kaczor</i>
6.	<i>Grzegorz Lampart</i>
7.	<i>Eugeniusz Malak</i>
8.	<i>Ewelina Malak</i>
9.	<i>Joanna Mroczka</i>
10.	<i>Zdzisław Prokop</i>
11.	<i>Tadeusz Ruszel</i>
12.	<i>Genowefa Szawara</i>
13.	<i>Marian Tadla</i>

Wstrzymuję się	
	<i>BRAK</i>

Jestem przeciw	
	<i>BRAK</i>

Obecni radni, którzy nie wzięli udziału w głosowaniu	
	<i>BRAK</i>

Operatorem systemu był UM - TYCZYN.

Wygenerowano z systemu DSSS Vote za pośrednictwem oprogramowania DSSS Vote App.